

Міністерство освіти і науки України

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Філологічний факультет

Кафедра історії та культури української мови

ВІЙСЬКОВІ ЗВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМАЦІЯХ XX-XXI СТОЛІТЬ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала студентка 6 курсу
602 групи
спеціальності 035 «Філологія
(українська мова та література)»
Міжінська Тетяна Федорівна
Керівник: професор
кафедри історії та
культури української мови,
доктор філологічних наук
Скаб М. С.

До захисту допущено

Протокол засідання кафедри №____

від «__»_____2023 року

Зав. кафедри _____проф. Колесник Н. С.

Чернівці – 2023

Анотація

Військові звання в українських та польських військових формаціях XX–XXI століть: порівняльний аналіз

Ключові слова: військова термінологія, військові звання, система звань, структурно-граматичні характеристики, етимологія, запозичення, словотвір.

У цій роботі проаналізовано системи українських та польських військових звань армій XX-XXI століть, періодів після Першої світової війни, під час та після Другої світової війни та з моменту незалежності обох держав, запропоновано структурно-граматичну класифікацію назв цих рангів, досліджено їх походження та значення, описано історію вивчення, подано поділ військової термінології на групи згідно з поглядами різних учених.

Military ranks in Ukrainian and Polish military formations of the XX-XXI centuries: a comparative analysis

Key words: military terminology, military ranks, rank system, structural and grammatical characteristics, etymology, derivations, word formation.

This paper analyzes the systems of Ukrainian and Polish military ranks of the XX-XXI centuries, the periods after the First World War, during and after the Second World War, and since the independence of both states, introduces structural and grammatical classification of the names of these ranks, studies their origin and meaning, describes the history of the investigation, presents the division of military terminology into groups according to the views of different scientists.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

07.12.2023

Заява

(Студентка) Міжінська Тетяна Федорівна

Номер студентської книжки: 221835

Я заявляю, що наукова робота: «Військові звання в українських та польських військових формаціях XX–XXI століть: порівняльний аналіз»

1) Була підготовлена виключно мною, * і:

А. Не порушує авторські права третіх осіб у відповідність із законом про авторське право.

Б. Повністю або частково була використана в якості основи для отримання диплому про вищу освіту або наукового ступеня мною чи іншою особою.

2) Крім того, я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи збігається з друкованою.

Даною заявою я підтверджую, що була проінформована про права та обов'язки студентки Університету, про правила, що стосуються перевірки оригінальності наукових робіт. Тому я заявляю, що я згодна на обробку моїх письмових робіт у відповідності з антиплагіатними процедурами Університету, а також на архівування цих робіт в базі даних інтернет системи UNICHECK згідно з антиплагіатними правилами і процедурами Університету.

Я також свідома того, що у випадку, якщо робота написана мною, за рішенням Комісії університету буде містити факти, які суперечать умовам зазначеним у цій заяві, або, якщо коефіцієнти виходять за межі гранично допустимих норм (згідно Додатку 1), робота буде повернута на доопрацювання.

07.12.2023 р.

*Беручи до уваги істотний внесок з боку керівника наукової роботи.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ЗВАНЬ.....	8
1.1. Етапи становлення військової терміносистеми.....	8
1.2. Історія формування українських і польських військових звань до Другої світової війни.....	19
1.2.1. Системи українських військових рангів	19
1.2.2. Назви польських військових звань.....	25
1.3. Еволюція та розвиток систем військових звань під час та після Другої світової війни	27
1.3.1. Назви військових звань української мови	27
1.3.2. Польські військові звання.....	29
1.4. Системи військових рангів після проголошення незалежності.....	31
1.4.1. Військові звання Збройних Сил України	31
1.4.2. Системи звань Збройних Сил Республіки Польща.....	34
1.5. Дискусійні питання про офіційні військові вітання та звертання у Збройних силах України.....	35
Висновки до 1 розділу.....	38
РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАЗВ ВІЙСЬКОВИХ ЗВАНЬ XX-XXI СТОЛІТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ.....	41
2.1. Походження й утворення українських та польських військових звань XX-XI століття	41
2.1.1. Етимологія українських військових звань	42
2.1.2. Походження назв польських військових рангів	48

2.2. Зіставлення структурно-граматичних характеристик військових звань.....	52
2.3. Фемінізація військових звань в українській та польській мовах.....	60
Висновки до 2 розділу.....	63
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Однією з умов існування незалежної держави вважають наявність армії. Сильне військо характеризує незалежну й суверенну країну та є одним з її основних атрибутів. Постійна розбудова війська, робота над покращенням і поглибленням його національних традицій сприяють визнанню Збройних Сил України на світовій арені.

У сучасному світі питання оборони країни та модернізації війська є пріоритетними. Різкий розвиток і вагомий вплив державних альянсів на сучасний політичний процес стають поштовхом до змін у складі військової термінології. Уже кілька років питання армії активно обговорюють не лише у межах України, а й усього світу. Військова термінологія має довгу історію становлення та досі не припиняє свій розвиток. Україна тісно співпрацює з Республікою Польща не лише як з однією з основних країн-союзниць, але й членом Північноатлантичного договору та Європейського Союзу, на вступ до яких наша держава тримає курс. Зокрема активне реформування українського війська, його тісні у минулому контакти з польським, визначає потребу постійного дослідження військової лексики та її зіставлення.

Збройні сили мають свій специфічний устрій, який визначають наявністю різноманітних посад та військових звань. Останні формувалися тривалий час і відбивають історію кожного народу. Важливою умовою дослідження та аналізу будь-якої терміносистеми є аналіз її історії. Хоча перша система військових звань України була офіційно прийнята лише 1992 року Законом «Про військовий обов'язок і службу», а Польщі – 1967 року в Акті «Про загальний обов'язок оборони Республіки Польща», проте процес їх створення та уніфікації розпочався ще задовго до цього і триває досі.

Важливими етапами становлення системи українських військових рангів є доба козаччини, Легіон Січових Стрільців, військо УЦР, армія УНР, УГА, УПА, Збройні Сили України 1992 року, сучасна система звань. Серед систем

польських військових звань вартими уваги є періоди II Речі Посполитої, Другої світової війни (армії Крайова та Людова), Польської Народної Республіки та Збройних Сил Республіки Польща.

З початку російсько-української війни у зв'язку з посиленням уваги суспільства до армії, активізувалося вживання військових термінів.

Актуальність дослідження. Сучасна військово-політична ситуація пов'язана зі зростанням значення Збройних Сил у житті держави, військовим протистоянням, налагодженням союзів та новими політичними орієнтирами вимагають особливої уваги до устрою війська, зокрема системи військових звань, а це можливо тільки після глибокого розуміння історії становлення цієї системи, сучасного стану, недоліків і проблем.

Мета дослідження – з'ясувати походження, становлення та розвиток українських та польських військових звань, здійснити комплексний структурно-граматичний аналіз їх особливостей, класифікувати та порівняти їх.

Обрана тема, сформульована мета зумовлюють виконання таких конкретних дослідницьких **завдань**:

- доповнити фактичний матеріал;
- опрацювати наукову літературу з проблем військової термінології, зокрема системи військових звань;
- описати звання різних українських та польських військових формацій XX–XXI ст.;
- з'ясувати походження досліджуваних військових звань;
- дослідити граматичні характеристики назв військових рангів;

- класифікувати військові звання за структурними типами;
- провести порівняльний аналіз українських та польських назв військових рангів;
- зробити висновки про специфіку походження та структуру систем військових звань, її недоліки та потреби реформування.

Об’єкт дослідження – військові звання в українській та польській мовах.

Предмет – походження, етимологія та структурно-граматичні особливості військових звань в сучасних українській і польській мовах.

Джерельною базою для дипломної роботи є словники (тлумачні, етимологічні, орфографічні, іншомовних слів); матеріали, опубліковані в електронних та паперових ЗМІ; документація та статuti збройних формувань України та Польщі; наукові праці з проблем назовництва та військової термінології.

Дослідження термінології знаходимо в працях М. О. Вакуленка «Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз» [7], М. С. Зарицького «Актуальні проблеми українського термінознавства» [22], Л. М. Марчук, О. А. Копусь, А. С. Попович, «Основи термінознавства» [32], О. І. Павлової «Основи термінознавства» [45], Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк «Українську термінознавство» [46], а також Ф. Груча «Teoretyczne podstawy terminologii» [77], Л. Капінського «Zarys leksykografii terminologicznej» [79], Й. Лукшина, В. Змажера «Teoretyczne podstawy terminologii» [82] та інші.

Деякі етапи розвитку військової термінології (княжа, козацька доби, доба правління Петра І) знайшли відображення в дослідженнях, А. А. Москаленка, П. К. Коваліва, Г. І. Халимоненка, В. Й. Горобця,

А. І. Генсьорського, М. Л. Худаша, М. С. Рогаль та ін. Військова терміносистема неодноразово були предметом аналізу (Я. П. Яремко, Г. П. Мацюк, Т. І. Панько, Б. З. Якимович, І. М. Кочан, А. А. Бурячок, Л. В. Туровська та ін.).

Методи дослідження.

- описовий – для збору, доповнення та характеристики фактичного матеріалу;
- класифікації – для розподілу об'єктів дослідження на певні групи за спільними структурно-граматичними характеристиками;
- дефініційний – для пояснення значення певних термінів;
- прийом порівняння – для зіставлення українських і польських військових звань різних періодів та їх систем.

Новизна полягає у дослідженні походження та зіставному аналізі українських і польських військових звань за структурно-семантичними особливостями.

Теоретичне значення полягає у відстеженні принципів формування, розвитку та запозичення сучасних систем військових звань.

Практичне значення цього дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути застосовані надалі при вивченні назв військових звань як частини професійного мовлення військовиків, при дослідженні історії та сучасного стану військової термінології, відстеження шляхів активного запозичення лексики та її розвиток за конкретних історичних умов.

Структура роботи. Задекларована мета і конкретні дослідницькі завдання зумовлюють відповідну структуру роботи: вступ, основна частина, представлена двома розділами «Історія формування та дослідження

українських та польських військових звань» та «Порівняльний аналіз назв військових звань XX–XXI століть в українській і польській мовах», висновки, список використаних джерел та наукової літератури, додатків.

Результати дослідження апробовано у дослідженнях: Міжінська Т. Ф. Структурно-граматичні характеристики назв українських військових звань у XX–XXI ст. Студентська наукова конференція Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет: збірник матеріалів, Чернівці, 5-8 квітня 2022 року. Чернівці, 2022. С. 137–138; Міжінська Т. Ф. Конкурування національно маркованих та інтернаціональних назв українських військових звань XX–XXI ст. Студентська наукова конференція Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет: збірник матеріалів, Чернівці, 20-21 квітня 2021 року. Чернівці, 2021. С. 165–166; Міжінська Т. Ф. Національні та іншомовні компоненти у системі військових звань Збройних Сил України. Платон мені друг, але істина дорожча теоретико-практичні та методологічні аспекти розвитку сучасних гуманітарних наук: збірник матеріалів Всеукраїнської молодіжної конференції, Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2–3 березня 2023 року. Чернівці, 2023. С. 160–161; Міжінська Т. Ф. Способи творення системи військових звань Збройних сил Республіки Польща. Студентська наукова конференція Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет: збірник матеріалів, Чернівці, 25–27 квітня 2023 року. Чернівці, 2023. С. 139–140, а також під час розробки уроків і занять під час проходження педагогічної та асистентської практики.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ЗВАНЬ

1.1 Етапи становлення військової терміносистеми

Термінологія кожної галузі засвідчує досягнення нації на певному етапі розвитку, тому дослідження таких систем набуває сенсу не лише для мовознавців, а й для інших науковців. Терміни як окремий шар лексики стають об'єктом вивчення лише з середини XX століття.

Швидкий розвиток історії, який спонукає пошук досліджень у сфері військової термінології, дає нам змогу зрозуміти, що вона потребує особливої уваги науковців, адже така лексика утворюється досить рано, постійно змінюється і розвивається. Довга історія формування та розвитку військової терміносистеми засвідчує давність її існування. Проте несприятливі періоди бездержавності українського народу зумовили непостійність її розвитку. Ярослав Яремко виділяє п'ять основних етапів становлення військового лексикону українців: давньокиївська (XI – I пол. XIII ст.) та галицько-волинська (XIII – XIV ст.) доби, Козаччина (XIV – поч. XVIII ст.), Січове Стрілецтво (поч. XX ст.), періоди Визвольних змагань 1917-1920 рр., УПА [65, с. 13].

А. Войціщук ж виокремлює сім етапів творення військової термінології:

- перший етап (XI ст.): фіксація праслов'янських понять «*броня*», «*панцирь*», «*кожух*» ін;
- другий етап (козацька доба XVII ст.): *кунтуш*, *обилаг*, *булава*, *отаман*;
- третій етап (XVIII-XIX ст.): взаємодія європейської військової лексики з українською;

- четвертий етап (кінець XIX ст.): *вишкіл, однострій, намет, набій, наплічник* ін;
- п'ятий етап (1920-1930-ті роки): спорадичність та систематизація системи;
- шостий етап (1939-1990-ті роки): витіснення української мови, припинення творення нової військової лексики;
- сьомий етап (з 1991 року): активізація розвитку української військової термінології [9].

Активна систематична робота з польською термінологією розпочалася лише в XIX столітті. Проте різноманітні терміносистеми у польській мові почали формуватися ще здавна. Науковці виділяють такі періоди їх творення:

- Старопольський (від найдавніших часів до початку XVI століття) характеризується відсутністю писемних джерел у багатьох сферах життя. Але тогочасна лексика, за підрахунками дослідників, налічує близько 15000 слів, серед яких виділили окремі тематичні категорії термінів: юридичні (*zakon, rota, gospodyn, starosta*), гірничі (*cieplica, buda, jata*), християнські (*apostol, pogan, psalm*), на позначення розумової праці (*rejeestr, statut, tryb*) та інші.
- Середньопольський (від початку XVI століття до 1780-х років) характеризується посиленням ролі національної мови та значним збільшенням кількості наукової літератури. Лексичний запас збільшується до 50000 слів. До вже існуючих тематичних категорій дослідники долучають мисливські терміни (*potyk, dziwok, psarze*), технічні, військові, промислові.
- Новопольський (від 1780-х років до 1939 року) характеризується розшаруванням лексики на загальнолюдську та спеціальну.

- Новітній (від 1939 року) характеризується початком свідомої та систематичної термінологічної роботи у Польщі.

До XV століття наукової літератури польською мовою не було, а отже в галузі наукової термінології старопольської доби були певні прогалини. Роль авторів словників цього періоду значно зростала, як і відповідальність, бо їм доводилося часто створювати власні варіанти термінів на позначення окремих понять.

У середньопольський період науковці відзначають активне творення військової терміносистеми. Проте поповнювали її переважно запозиченнями, які набули ще більшої сили, ніж попереднього етапу, тільки кавалерія, як стверджують дослідники, використовувала національні лексеми. Упродовж XIV століття починає активно функціонувати козацький стан, який має власну військову організацію. Термінологія цього періоду зазнає суттєвих доповнень, спричинених, на думку вчених, різким розвитком військової справи та налагодженням міжнародних зв'язків. Тож уже до кінця XVIII століття звичні на той час слов'янські терміни поєднуються з тюркськими, польськими, німецькими, французькими, російськими та іншими запозиченнями [10]. Переклад Яна Декана праці Дієго Уфана «*Archelia albo artilleria*» став невдалою спробою створити польську артилерійську лексику. Проте такі зусилля авторів призвели до того, що термінологія, яка містилася в польських словниках XVI–XVII століть була визнана штучною і маловживаною. Це ніяк не покращувало ситуацію творення мови, зокрема військової лексики. Процес відмови від використання латини відбулася лише в XVII столітті й тривало до середини XVIII століття. У цей період Юзеф Наронський і Станіслав Сольський у своїх працях окреслюють правила створення термінів.

Через відсутність центрів експериментальної науки, у Польщі до XVIII століття існували радше відголоски термінології інших країн. І тільки з

поширенням сучасної науки для потреб розвитку освіти були створені перші термінологічні системи.

Новопольський період – це час активного розвитку спеціалізованої лексики. Науковці стверджують, що на цьому етапі можна говорити про формування польської термінології, а отже і про свідому термінологічну діяльність. Військова лексика була переповнена запозиченнями, про що свідчать праці «Słownik artyleryczny» (1781–1783 pp.) Йогана Людвіга, «Teoretyczna i praktyczna nauka żołnierskich rozmiarów czyli miernictwo wojenne» (1790 p.) Йозефа Ленського, «Fortyfikacja polowa» (1825 p.) Філіпа Мацішевського, «Dykcjonarz doręczny dla 15 inżynierów» (1925 p.) Ніколаса Руже, «Słownik wojskowy niemiecko-polsko-francusko-rosyjski. Część techniczno-wojskowa» (1918 p.) Стефана Малиновського, «Słownik wojskowy francusko-polski» (1919 p.) Вацлава Гасьоровського, «Podręczny słownik wojskowy rosyjsko-polski» (1920 p.) Адама Хмельовського, «Słownik taktyczny polsko-francusko-niemiecko-rosyjski» (1924 p.) Тадеуша Балабана, Вацлава Берка, Тадеуша Фрасункевича [84, с. 14–15].

Початок ХХ століття вважають етапом завершення процесу формування польської наукової термінології. Позитивний результат на розвиток військової термінології слугували також заснування галузевих установ 1918 року у Варшаві, 1920 року відділ військової лексики, а 1920 року при Міністерстві закордонних справ відкрили Центральну комісію військової лексики, яка займалася видаванням інструкцій, положень, каталогів, уставів та ін.

Після придушення Листопадової революції 1831 року, регулярно польське військо припинило існувати, а спроби його відновлення розпочалося лише на початку ХХ століття. Тож робота над розвитком і дослідженням військової термінології тимчасово ускладнюється. У цьому контексті показовими стають слова з передмови «Podręcznego słownika wojskowego rosyjsko-polskiego»: «Narodowość Armji winna się wyrażać nie tylko w czynach i

duchu żołnierza, lecz i w poprawności jego językowej» («Національність війська повинна виражатися не лише у вчинках і духу солдата, але й у його мовній правильності» - переклад власний).

Незважаючи на те, що дослідження лексики, яку ми щодня використовуємо, часто недооцінюють, військова термінологія має важливе значення для функціонування військових структур, як Збройних сил Польщі, так і НАТО. Уперше розмова про бажання Польщі вступити до Північноатлантичного альянсу відбулася на початку 1997 року. За цей період країна пройшла вдосконалення, започаткувала низку ініціатив щодо гармонізації військової термінології та вирішила ряд проблемних питань. 12 березня 1999 року Польща офіційно стала членом НАТО. Якраз на початку XX століття стандартизація термінології стала для альянсу одним з пріоритетних завдань.

У 2000 році НАТО схвалило та опублікувало документ, що визначає напрямки термінологічної діяльності. А 2016 року з'явився текст оновленої версії Політики стандартизації НАТО, який містив тезу про те, що документація організації повинні містити узгоджену термінологію. Через це виникла проблема у створенні лексичної бази, яка б надала можливість публікувати та поширювати термінологію серед країн-членів Північноатлантичного альянсу. Такі події вплинули на розвиток і зміну словникового складу Польщі.

Основою для регулювання військової термінології в Міністерстві національної Оборони Республіки Польща є закон про стандартизацію, згідно з яким «національна стандартизація здійснюється з метою полегшення спілкування шляхом уточнення термінів, визначень, знаків і символів для загального використання» [89]. Установою, яка координує роботу служби стандартизації МНО, також є Військовий центр стандартизації якості та кодифікації. У рамках своєї діяльності цей центр розміщує матеріали,

пов'язані з військовою термінологією, на своїх сайтах. Для ефективної роботи з лексикою вони розробили дві бази даних польською та англійською мовами, доступні на порталі Міністерства національної оборони.

Що стосується України, то останніми десятиліттями з'явилося багато наукових праць, у яких розглядають питання військової термінології, зокрема на рівні синхронії та діахронії їх досліджували А. Бурячок, М. Демський, Л. Мурашко, Н. Яценко, О. Добровольський-Добриво, Т. Михайлова, Г. Онуфрієнко, Т. Михайленко. Монографія Я. Яремка «Нариси з історії української військової термінології» є спробою синтетичного аналізу цієї теми [71]. Дослідженню питань етимології, запозичення та взаємодії при цьому терміносистем різних мов присвятили свої праці Ф. Сорокалетов [56], Г. Халимоненко [66], О. Гаркавець [11] інші дослідники.

В українському мовознавстві ще немає повного і детального дослідження системи військових звань як складника військової терміносистеми. Окремі згадки можна знайти у працях В. Горобця [24], І. Огієнка [34], Б. Якимовича [70], Л. Туровської [62], К. Гломозди [12] ін.

Формування і розвиток будь-якої терміносистеми залежить від внутрішньомовних та позамовних факторів, які діють у тісному взаємозв'язку. Серед позамовних чинників, які напряду впливають на склад мови, Людмила Туровська виділяє рівень розвитку національної науки, технічного прогресу та культури, а серед внутрішньомовних – ступінь розвитку мови, її стилів та їх становища у суспільстві [62, с. 10]. Дослідниця доводить, що «звернення до аналізу саме позамовних чинників свідчить, що формування української військової термінології зумовлене кількома обставинами. Для їх з'ясування важливо визначити, які саме реалії об'єктивного світу та спеціальні знання про них у певні історичні періоди термінувалися; що являли собою ці реалії, які саме ознаки були покладені в основу їхнього найменування; хто і за яких соціальних обставин виступав термінотворцем» [8]. Соціально-

політичні, науково-технічні, освітні чинники мали значний вплив на семантичну специфіку груп військової лексики, способи їх творення, зміну, поділ та етимологію.

Л. Туровська зазначає: «У регіонах України військова термінологія розвивалася нерівномірно. Сприятливішими для її розвитку були західні регіони, де розбудова військової субмови починається з кінця XIX ст.» [62]. Військова терміносистема за час свого розвитку зазнавала різних мінімальних чи, навпаки, відчутних змін. Тому на кожному етапі вона потребує спеціального дослідження.

На появу нових термінів для позначення досі невідомих понять впливали воєнні походи, розширення територій, міжусобні війни, оборона земель у часи Київської Русі. У процесі функціонування княжої армії виникали окремі специфічні назви, що стосувалися військової сфери, як за принципом аналогії чи функціональності, так і шляхом активного запозичення лексем.

Важливими джерелами дослідження XI – XIII ст., які точно відбивають зміни мови, вважають літописи. У цих пам'ятках зафіксовані найважливіші історичні події, зокрема воєнні походи, а це сприяло опису не лише битв, а й побуту армії, техніки, дій, лексики та іншого. Такі приклади можна знайти у «Слові о полку Ігоревім», Іпатіївському літописі, «Повѣсти временных лѣтъ», Київському та Галицько-Волинському літописах. Окрім того, окремі тематичні групи та військові найменування цього періоду вивчали А. Бурячок, В. Русанівський, І. Огієнко, П. Ковалів, Л. Мурашко та ін.

Я. Яремко наголошує на активному розвитку цього періоду груп на позначення військових дій та їх наслідків, професійних етапів у організації війська, зброї, боєприпасів, оснащення. Паралельно з цим виникають нові тематичні групи: назви спорядження, військових атрибутів та символів [71, с. 24–25].

Л. Туровська у праці «Військові звання та посади в Україні» зазначає, що запозичення спільнослов'янського періоду складають зовсім незначний прошарок [62, с. 60]. Проте більшість запозичень того часу пройшли довгий шлях адаптації та вкорінилися так сильно, що для сучасного українця вони перестали бути іноземними.

Наступним важливим періодом активного розвитку та дослідження української військової термінології є доба існування козацького військового формування, а згодом і їх окремої держави. Термінологія XIV – XVII ст. зазнала значних змін через швидкий розвиток техніки та активних міжмовних контактів. Письмові пам'ятки, літописи (Лексикон словенороський П. Беринди, Літопис Величка, Архів Коша Нової Запорозької Січі, Лексис Лаврентія Зизанія), художні твори дають багатий матеріал для відстеження україномовної військової термінології часів козацтва.

Не секрет, що українська мова XIV – XVII ст. розвивалася у тісному контакті з іншими європейськими. «Під час вивчення взаємодії російської та польської мов не можна обминути третього члена цього процесу – мову Південно-Західної Русі, українську (у першу чергу) і білоруську» – підтверджує праця російського дослідника Ф. П. Сороколетова, а І. І. Огієнко зазначає: «Україна ніколи не лякалася західної культури, і західний вплив широкою річкою вільно котився до нас. Усе це ми потім передавали до Москви» [62, с. 24]. Через таке посередництво української мови російською і були запозичені слова паланка, палаш, пістолет, чайка, гармата, пушка тощо. Свої думки про запозичення цього періоду висловили також М. Фасмер, М. Дмитрієв, Ф. Сорокалетов та Д. Яворницький.

Зміни політичної ситуації кінця XIX ст. на території Лівобережної та Центральної України значно ускладнюють розвиток військової термінології. Причиною цього стає заборона української мови в Російській імперії, до якої належали ці землі. З XIV ст. на західноукраїнських землях поширюється

польський устрій. Разом з ним приходять деякі нові назви звань та посад (жовнір, капітан, жолдак ін.). Українську мову продовжують поповнювати запозичення і з інших європейських мов: німецької, голландської, французької.

Інтенсивний розвиток української військової термінології, який пов'язаний з соціальними змінами в Австро-Угорщині та Росії, спостерігаємо в 1861–1917 рр. Етапними подіями того періоду стали вихід статті М. Левченка «Замѣтка о русинской терминологіи» (1863 р.), заснування Старої Громади, яка опікується Південно-Західним відділом Імператорського Російського Географічного Товариства, публікації термінологічних словників І. Новицького та А. Роговича, діяльність Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові (1873–1939 рр.). Проте існував й ряд перепон, зокрема прийняття Валусєвського циркуляра (1863 р.) та Емського указу (1876 р.), які повністю заборонили видавати українську художню літературу, історичні документи, а також привозити їх з інших країн. Звертають свою увагу на етимологію військових термінів цього періоду Ф. Сорокалетов, М. Фасмер, А. Абдульманова, І. Хаустова. Питаннями військових звань займалися також С. Якубський та О. Якубський.

На початку XX ст. виникає перше офіційне українське військове формування – Легіон Українських Січових Стрільців, яке сформували за козацьким зразком. Відбувається процес актуалізації військової лексики козаків з доповненням сучасною європейською. 1914 року був виданий статут «Правильник піхотинців», який містив 15 розділів і став мовним відображенням новоствореної військової формації [71, с. 169].

Після 1917 року розвиток українського мовознавства сприяє виданню цілої низки зразків військової літератури: «Хемія та війна», «Практичний російсько-український словник для військових» (1924 р.), «Польско-русский военный словарь» (1926 р.), «Московсько-український словник для

військових», «Справочна книга Армії і Фльоти України», «Английско-русский словарь военных терминов» та переклади низки військових Статутів. З утворенням ВУАН осередками термінознавства стають Київ та Харків. Визначною подією можна вважати організацію Орфографічно-Термінологічної комісії при Українській Академії наук 1919 року. Знаковим є також «Російсько-український словник» за редакцією А. Кримського [50].

Військова термінологія радянського періоду зазнає значного впливу російської мови. Через заборони утиски і провокації частина науковців шукає більш легальні шляхи продовження інтелектуальної діяльності. Проте у бібліографічному покажчику «Військова література» (Харків, 1929 р.) знаходимо інформацію про видавництво Статутів «Стрілецька зброя», «Станковий кулемет» та ін.

1939-1990 рр. характеризують, як часи боротьби з «національним шкідництвом на мовному фронті» [68, с. 31]. Проте після «виправлень» словників, знищення науковців та авторів матеріалів, перспективи подальшого розвитку української військової термінології були невтішними. З ліквідацією НТШ закінчується природний розвиток терміносистеми. Такий занепад триває аж до проголошення Незалежності України. Так, 1992 року «Українсько-російський військовий словник» О. Лісної [51] стає межею домінування російської термінології та позначає період розвитку і становлення самостійної української військової терміносистеми. Основну військову лексику засвідчує «Російсько-український словник для військовиків» А. Бурячка, М. Демського та Б. Якимовича, виданий 1995 року [6].

Відродження тенденцій термінотворення та їх вживання на національному рівні спостерігаємо уже в 1990-і рр. – перше десятиліття ХХІ ст. Певна воля вибору тематики та послаблення цензури стають поштовхом для активних публікацій наукових досліджень з проблем військової термінології. Так 1993 року з'являється праця Г. Халимоненка про

тюркські лексеми в українській військовій термінології [67], 1994 року «Російсько-український словник військово-технічних термінів» за редакцією М. Гуця [52], 1996 року Т. Михайленка з аналізом терміносистеми в аспекті формування та функціонування [33], 1997 року Л. Мурашко про військові звання та посади [62], 2005 року «Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань» О. Шмакова [69], 2009 року Н. Яценка про форми одягу [72], 2011 року О. Андріянової про особливості української військово-морської термінології [63, с. 87]. Важливе місце займають «Нариси з історії української військової термінології» (2012 р.) Я. Яремка.

26 травня 2016 року за наказом міністра оборони була утворена робоча група з метою розроблення проєкту нової форми одягу та знаків розрізнення для ЗСУ. Крім військовослужбовців, туди ввійшли В. Гайдукевич, М. Чмир, О. та Т. Сопіни, та ін. розроблення знаків розрізнення для армійських військових звань було доручено О. Лежеву [42, с. 67].

Дослідження української військової термінології не настільки активно, але все ж відбувалося і за межами Української держави. Певне наукове зацікавлення викликає підручник М. Капустянського «Військове знання», виданий 1931 року в Парижі. 1939 року в Берліні вийшла праця І. Ільницького-Занковича «Німецький та український військовий словник». Проте кілька примірників обидвох робіт збереглися лише у окремих приватних бібліотеках [71, с. 271].

Можна зробити висновок, що дослідження військової сфери досить поширене і актуальне на будь-якому етапі її розвитку. Окремі періоди відзначені меншою активністю науковців до опису проблем військової термінології, що зумовлено історичними та політичними ситуаціями на конкретних територіях української та польської держав.

1.1 Історія формування українських і польських військових звань до Другої світової війни

«Військові звання – персональні ранги військовослужбовців і військовозобов'язаних запасу, які визначають їх службово-правовий стан і підпорядкування» таке визначення дає К. Наumenко у статті Енциклопедії Сучасної України [42]. Звання у мові виступають складником військової термінології, відбивають традиції народу різних періодів та дають уявлення про розвиток мови. Зокрема, ранги є носіями певного лексичного значення, що дає можливість пов'язати конкретне звання з відповідною функцією військовослужбовця.

1.2.1 Системи українських військових рангів

Сприятливі умови для розвитку наукової термінології виникають на початку ХХ століття на Галичині, де з 6 серпня 1914 року Українською Бойовою Управою та Головною Українською Радою було закладено початок активної діяльності військової організації «Українські Січові Стрільці» [24, с. 6]. Як зазначає Осип Думін у своїй праці: «Процес кристалізації української національно-патріотичної думки з початком ХХ ст. ішов прискореним темпом, але до вибуху світової війни він не встиг ще завершитися» [18, с. 268]. Стрілецьтво не мало чіткого уявлення про цілі й завдання українського військового руху, що стало каменем спотикання для активного розвитку і удосконалення організації окремої армії. Відсутність лідерів та сталих авторитетів спричинили часткове нехтування українськими підрозділами. Тому у випадках спільної діяльності австрійської армії та Січових Стрільців командири других мусили підпорядковуватися австрійцям, навіть якщо ті мали нижче звання. Влада імперії спершу не визнавала українські ранги, якщо

старшини перед вступом до легіону не отримали старшинське звання в австрійському війську.

27 грудня 1916 року такі звання були прирівняні генералом-полковником фон Георгі до цісарських персональних рангів [12]. Проте для відрізнєння від рангів регулярної армії стрільці мусили додавати німецьке «Legions».

Австрійський уряд у статуті визнавав лише два підстаршинські ступені: роєвого – *Schwarmkommandant*, який дістав назву *вістун* і відповідав австрійському *Korporal*, і заступник командира чети – *Zugsführer* чи *десятник*. Звання *старший стрілець* і *старший десятник* зі своїми відповідниками *Gefreiter* і *Feldwebel*, не мали реальної правової підстави. Імперські загони всяко намагалися зліквідувати нелегальні ступені, вказували на їх неправомірність, але не докладали зусиль, аби їх витіснити [18, с. 278].

Військові звання, які використовували у Легіоні Січових Стрільців ще не зазнали значного іноземного впливу. На противагу українським лексемам, регулярна армія використовувала власні відповідники, що давало можливість вільно функціонувати і розвиватися національним назвам.

Систему звань традиційно поділяють на такі рівні:

- стрільці (*стрілець, старший стрілець*);
- підстаршини (*вістун, десятник, підхорунжий*);
- молодші старшини (*хорунжий, четар, поручник, сотник*);
- старшина (*отаман*).

Послаблення впливу й контролю російської держави через національно-визвольний рух пригноблених народів, сприяло створенню виключно українських національних частин. На других загальних зборах Української Центральної Ради, які відбулися 22–23 квітня 1917 року, у центрі уваги

постала вимога про українізацію війська [63, с. 15]. Після дводенного жвавого обговорення цього питання, УЦР ухвалила резолюцію, яку за участі делегатів з військових організацій, була прийнята Комітетом Центральної ради. У заяві йшлося: «Стоячи на принципі українізації всього життя на Україні і уважаючи українізацію війська невіддільною частиною сеї програми, Центральна рада підтримує далі постанови Комітету з 15 квітня про формування з запасних тилових частин нових українських частин і про потребу вилучення українців військових в українські частини [63, с.70].

5-8 травня 1917 року в Києві відбувся I Український військовий з'їзд, на якому понад сімсот представників української армії визнали Центральну Раду «єдиним компетентним органом, покликаним вирішувати справи, що стосуються всієї України» [13, с. 17]. У праці «Українська Центральна Рада: документи і матеріали» період діяльності УЦР окреслюють феноменом «відродження нації», як його вперше назвав Володимир Винниченко. Про орієнтацію українського війська на козацькі традиції дізнаємося також з газети «Вісти з Української Центральної Ради» від 21 березня 1917 року про демонстрацію в Києві: «А перед собором стояло українське військо під козацьким прапором...» [63, с.48].

Тому не дивно що найнижчим званням стає *козак*, який традиційно зараховуємо до групи давніх запозичень, адже воно з'явилося в українській мові ще у період XV–XVI століття і сприймається українцями, як національне. Вищі за рангом *ройовий* та *чотовий* стали похідними від іменників, які позначають назви військових підрозділів: *рій* та *чота*, які відповідають сучасним відділенню та взводу.

Серед підстаршин носієм українських традицій стає *бунчужний*. У часи козаччини ця лексема позначала один з найвищих чинів, а людина, яка носила це звання була охоронцем бунчука – символу влади. *Сотенний*, або його словниковий варіант *сотник*, має значення «в XVI—XVIII ст. — особа, яка

очолювала сотню (у 5 знач.), обиралася спочатку козаками, а згодом призначалася гетьманом або царем. На чолі сотні стояв сотник, якого обирало козацьке населення полку або призначав гетьман, а іноді й полковник» [55, Т 9, с. 471]. Тобто службовці з цим рангом керували сотнею, яка відповідає сучасній роті. Як і в попередніх випадках, звання *курінний* – це «виборна особа, що керувала куренем» або «ватажок куреня» [55, Т 4, с. 409]. Це ж стосується і *полковника*, який керував полком. Найменування цього підрозділу є давнім запозиченням з германських мов [20, Т 4, с. 495]. «Напівпостійне об'єднання рот дістало давню загальнослов'янську назву "полк", а його командир з числа начальників рот. – звання "полковник", – зазначає К. Гломозда [12].

Звання «*осавул*» теж запозичене Українською Центральною Радою в козацької держави. У турецькому діалекті лексема «*jasaul*» має значення «розпорядник, виконавець наказів» [20, Т 4, с. 217]. Тож не дивно, що військовослужбовці з цим званням належали до старшин і обіймали високу посаду.

Найвищим званням було *отаман*. У армії Української Центральної Ради вирізняли отаманів дивізії та корпусу. Лексема «отаман» походить з «крим.-тат. атаман «великий батько, найстарший» пов'язане значення з ата «батько» (-ман- – збільшувальний суфікс) [20, Т 4, с.231]. Таке пояснення дає нам зрозуміти, що не даремно саме така назва виникла на позначення назви ватажка війська.

Загалом ця рангова система значно відрізнялася від попередньої, хоч у її складі усе ще переважають українські лексеми. Військові звання Центральної Ради вирізняються кількістю та детальністю. Організована шляхом українізації залишків імперського війська, армія УЦР стала основою для подальшої розбудови військових формацій.

У період від березня 1917 року до січня 1918 року утворилося багато національних військових формацій, що було пов'язане з українізацією, або з самовільним відокремленням від російських частин. Але усе це виявилось марним, бо військо, розагітоване більшовиками, розпадається чи переходить на їх бік. У січні через революційні умови замість військових рангів запровадили поділ за посадами, відповідно до виконуваної функції [57, с. 53]. Після проголошення Української Народної Республіки для армії настає час найбільшого розмаху. Вона набирає окреслених організаційних форм і наближається до норм регулярного війська.

Керівництво УНР було переконане, що добровольці, які йтимуть до війська з ідейних мотивів, будуть відданіше служити державі, тож нашвидкуруч влада сформувала національне військо, яке раніше було розпущене більшовиками. Коли почали творити систему військових звань для щойно створених збройних сил УНР, провідну роль відіграли дві основні тенденції: спрямування політиків соціалістичної орієнтації на демократизацію армії, потяг до заміни її добровольчими чи міліційними формуваннями, і бажання зберегти зв'язок з козацтвом [12]. 8 січня 1919 року із приходом Директорії до влади УНР під впливом революційних тенденцій військові звання були скасовані. Натомість у армії того часу використовували розрізнення виключно за посадою. Проте 12 березня 1920 року ранги, які мали відповідники в австро-угорській та польській арміях, були затверджені в офіційній армії УНР.

Загалом система звань Української Народної Республіки була схожа до системи війська Української Центральної Ради. Так в УНР найнижчим званням було *козак*, яке належить до групи давніх запозичень. Вищим над ним був *гуртовий*. Це звання утворене від польського іменника *hurt*. Проте ми відносимо його до групи давніх запозичень, адже в цій номінації вдалося позбутися відтінку іншомовності. До підстаршин, окрім *чотового* та

бунчужного, додали *ройового*. Рівень старшин був значно ширшим. Починався він з *підхорунжого*, далі – *хорунжий*, *чотар*, *поручник*, *сотник*, *осавул* та *полковник*. А до отаманних старшин належали *отаман*, *кошовий*, *головний* і *наказовий отамани* [41]. Назву *кошовий* трактують як «вождь, отаман козаків на Запорізькій Січі». Походить від слова «кіш», яке запозичили у давні часи з тюркських мов, імовірно, з турецької.

Уряд Української Народної Республіки узяв правильний курс на створення національного війська. Вони перейняли кращі традиції своїх попередників, проте проіснували недовго, тож їм не вдалося остаточно сформувати міцне військо.

Українська Галицька Армія, яку по праву вважають нащадком українських січових стрільців, стає основною силою Західноукраїнської Народної Республіки. Утворення і покращення УГА поклали на Начальну команду Галицької армії, яка була вищим органом управління у війську. Одними з основних проблем війська була відсутність старшого командування, постійного вишколу та матеріального забезпечення сил [28, с. 486]. Більшість вояків була українцями. Офіційним державним військом УГА було проголошено 13 листопада 1918 року ухвалою Національної Ради ЗУНР [41]. Тоді ж була впроваджена й система військових звань.

Ранги Легіону Січових Стрільців мали чітку структуру і відповідали тодішнім зразкам, що згодом було успадковано Українською Галицькою Армією. Тож закономірно, що найнижчими званнями були *стрілець* та *старший стрілець*. Для підстаршин використовували звання *вістун*, *десятник*, *старший десятник*, *булавний* та *підхорунжий*. Звання *булавний* стало популярним у козацьку добу і пішло, очевидно, від назви військової зброї, а згодом і симола влади – булави. *Хорунжий*, *чотар*, *поручник* та *сотник*, як і в ЛСС, армії УНР, належали до молодших старшин. Булавна старшина дещо розширилася, тому до *отамана* було додано *підполковника* та

полковника. Серед найвищих звань – отаманної старшини, розрізняли генерала-четаря, генерала-поручника, генерала-сотника [41].

Система військових рангів Української Галицької Армії була зорієнтована на давні козацькі звання, що показує адаптацію УГА до цінностей українського народу.

1.2.2 Назви польських військових звань

Закінчення Першої світової особливо важливим було для польського народу, який 11 листопада 1918 року нарешті зміг відновити свою державу – Річ Посполиту, яка була розділена упродовж десятиліть трьома імперіями. Ця подія стала поштовхом до відродження національної самобутності та самоствердження поляків як окремої нації.

1919 року відбулися перші вибори до сейму, а також прийняття Малої конституції та інших законодавчих актів, що поступово укріплювало становище новоствореної країни [2, с. 2]. Для Другої Речі Посполитої у період глибокої економічної кризи складнощі правової організації, боротьбу за світове визнання, налагодження промисловості та сільського господарства додатково обтяжувала ще і післявоєнна відбудова.

Особливу увагу польський уряд приділяв утвердженню самоідентифікації народу, а також колонізації та асиміляції національних меншин, через впровадження єдиної ідеї «Великої Польщі». Але чи не найбільше зусиль керівництво держави спрямувало на розбудову війська. Зважаючи всі ризики, близько 80 % бюджету вони скеровували на організацію та укріплення армії.

Створення польського війська почалося ще до здобуття незалежності у вересні 1917 року. У війську, яке також називали польським «Вермахтом»,

були розроблені низка статутів, які функціонували до 1921 року. У цей період активно розвивається і доповнюється військова лексика. У жовтні 1918 року Регентська Рада оголосила про взяття повного контролю над польською армією та утворення національної регулярної армії [88, с. 2]. Збройні сили II Речі Посполитої були створені на основі офіцерів з попередніх польських формувань та легіонів та склалися з піхоти, кінноти, артилерії, бронетанкових, саперних і повітряних військ, флоту, жандармерії, а також з корпусу охорони кордону.

Система звань польської армії цього періоду була досить розгалужена. Найнижчими були *szeregowy* та *starszy szeregowy*. Ці звання у перекладі на українську означають «рядовий» і «старший рядовий», отже їх можна прирівняти до сучасних українських рангів [47, Т 2, с. 127]. До рівня молодших сержантів (*podoficery młodszy*) зараховуємо такі звання: *kapral*, *plutonowy*, *sierżant*, *starszy sierżant*. Найнижче *kapral*, яке побутує з 1919 року відповідає українському молодший сержант і походить з романських мов [47, Т 1, с. 382]. Ранг *plutonowy* має своє пряме значення «взводний» і походить від іменника *pluton*, ймовірно, колись використовували на позначення командира взводу [47, Т 1, с. 175]. Інші назви військових звань *sierżant* і його гіпонім *starszy sierżant* теж мають свої прямі українські відповідники – *сержант* і *старший сержант*, які є запозиченнями з французької мови. *Podoficerowie starsi* (сержанти) склалися з *podchorąży* й *chorąży*, які утворені від іменника *chorągiew*, який означає «прапор» [73, с. 66].

Корпус офіцерів поділяли на молодших і старших. Нижчими серед офіцерських звань були *podporucznik* і *porucznik*, які утворене за допомогою суфікса *-nik* від дієслова «*poručiťi*» («доручити, довірити»). Старшим серед молодших офіцерів був *kapitan*. Ряд старших офіцерів починався із запозиченої лексеми «*major*». Як і попереднє, це звання також має відповідник в українській системі звань. Серед старших офіцерів ще виділяємо назви

рангів *podpułkownik* і *pułkownik*. Як і в українській мові, перша лексема утворена морфологічним способом за допомогою префікса *pod-*, а друга етимологічно пов'язана з іменником *pułk* (укр. полк) [47, Т 1, с. 468]. В армії II Речі Посполитої функціонувало три генерали: *generał brygady*, *generał dywizji*, *generał broni*. Окремим і найвищим званням було *marszałek Polski*.

Попри серйозну налаштованість влади на самоідентифікації та колонізації, довгі роки залежності та роздробленості вплинули на систему військових звань. Велика частина назв рангів так і залишалася запозиченою з романських чи германських мов. Така ж система залишилася і під час Другої світової війни у Збройних силах Польщі. 1936 року уряд планував зміцнити армію за допомогою шестирічної програми модернізації, шляхом покращення озброєння, але швидкий напад сусідніх держав не дав можливості реалізувати ці плани [76].

1.3 Еволюція та розвиток системи військових звань під час та після Другої світової війни

1.3.1 Назви військових звань української мови

1942 року для відстоювання інтересів української держави ОУН-Б вирішила утворити нове регулярне українське військо. Таким чином було об'єднано націоналістичні загони ОУН-Б, ОУН-М та формування Т. Боровця під спільною назвою УПА [58, с. 581].

У грудні 1943 року завершується процес організації УПА і починається новий етап історії [39, с. 219]. Система звань Української повстанської армії подібна до тієї, яка діяла в армії УНР та УГА. Наказом командувача Д. Клячківського 27 серпня 1943 року були впроваджені ранги в УПА. Згідно з цим наказом усіх військових називали козаками і ділили на козаків-стрільців,

підстаршин і старшин, а в системі рангів виділяли підстаршинські, старшинські й генеральські звання [43, с. 173]. Тож розуміємо, що система орієнтувалася переважно на козацьку і демонструвала таким чином відданість армії українським традиціям.

Відповідними питомо українськими солдатськими званнями були *козак* та *старший козак*, як і у деяких попередніх системах, а з 1944 року додався ще й *вістун*. Порядок визначення підстаршин був схожий на Українську Галицьку Армію, починався рівень з *десятника*, далі – його гіпонім *старший десятник*, проте замість *булавного* тут з'являється *бунчужний*. Подібне відбувається і на рівні молодших старшин: зникає давнє національне звання *чотар*, натомість залишаються українські назви *підхорунжий*, *хорунжий*, а також *поручник* та *сотник*. Склад булавної старшини ідентичний складу армії Української Народної Республіки: *осавул*, який з 1944 року замінюють *майором*, *підполковник* та *полковник*. Кількість генералів в Українській повстанській армії збільшується до чотирьох. З'являються прикладкові сполучення *генерал-хорунжий*, *генерал-майор*, *генерал-полковник* і *генерал* (*артилерії*, *піхоти*, *летунства*, *кінноти*, та ін.) [41].

Хоча УПА виникає на заході України, проте система звань орієнтується не на австро-угорську чи польську, а бере за основу козацькі звання, бо хоче декларувати свою належність усьому українському народові. Розуміння потреби визнання армії іншими країнами, як регулярної та чітко організованої зумовило те, що замість *отаманів* з'являється більш зрозуміле для Європи поняття «генерал». Як зазначає Л. Шанковський, УПА «дійсно була широким народним рухом, що мав корінь у прагненнях широких народних мас до визволення й до самостійного незалежного життя» [43, с. 173-174]. Проте така націєзорієнтованість без чітко окресленої самостійної держави теж не допомогла довго проіснувати цьому угрупованню сил.

1.3.2 Польські військові звання

1 вересня 1939 року незалежність Польської держави знову зазнала краху. Німеччина розв'язала Другу світову війну, обстрілявши польську прикордонну заставу на косі Вестерплатте, і, якщо більшість населення готувалося до спротиву, то частина деяких національних меншин вітали прихід гітлерівської армії. Користуючись фактичною відсутністю польського уряду, керівництво СРСР віддало наказ про вторгнення на територію Речі Посполитої, щоб «взяти під свій захист життя і майно населення Західної України та Західної Білорусії» [15, с. 123–127].

Для поляків життя на окупованих територіях було складним. Німці забороняли будь-яку національно-культурну діяльність, принижували і репресували місцеве населення. Натомість інша частина суспільства радо вітала прихід СРСР, піддаючись пропаганді звільнення і возз'єднання. Щоб боротися за відновлення своєї державності, польський еміграційний уряд проголосив 19 грудня 1939 року Декларацію про цілі Польщі, серед яких було й створення польських збройних сил. Це сприяло організації та активізації руху Опору. 14 лютого 1942 року об'єднання підпільних військових і політичних партій та організацій назвали Армією Крайовою. Ця формація творилася за військовим зразком для підготовки сил до повстання [27, с. 4].

Армія Крайова, як і Західні підрозділи, а також формації у Франції та Великій Британії офіційно все ще були автономними частинами Збройних сил Польщі. Тому і не дивно, що система військових звань залишилася такою ж самою, за винятком скасування підхорунжого. Навпроти, цікавим є той факт, що назви рангів не адаптувалися до французьких чи англійських ще більше, адже велика частина польських військових угруповань перебували саме на їхніх землях.

Армія Людова чи Польська народна армія, яка почала свою діяльність ще у підпіллі, підпорядковувалася Польській робітничій партії, спільно з Червоною Армією та радянським партизанським рухом ще з 1944 року. Після відмови Радянського Союзу надалі співпрацювати з еміграційним урядом відбулася ліквідація підпільного руху і політичної опозиції. Після прийняття нової Конституції 1952 року Польська Республіка стає Польською Народною республікою (пол. Polska Rzeczpospolita Ludowa). Створений за ініціативною СРСР новий уряд почав переслідування людей пов'язаних із забороненими військовими формаціями та організаціями. Так виникла потреба у створенні контрольованої армії, яку за новою конституцією назвали Збройні сили Польської Народної Республіки [80, с. 399].

На жаль, основним завданням війська, яке частково контролювалося радянський урядом, було не захист держави, а боротьба проти польського та українського підпілля, агітація та уникнення повстань проти панівної партії. Основні зусилля держави спрямовувалися не на розбудову й модернізацію Збройних сил, їх перетворювали на рупор просвітництва та пропаганди, поступово збільшуючи плату за успішне виконання поставлених задач.

З квітня 1948 року указом «O służbie oficerów Wojska Polskiego» було встановлено звання молодших та штабних офіцерів, генералів, а також чотири офіцерські корпуси [86, с. 215–221]. Загалом система звань майже не відрізнялася від попередніх. Проте 1958 року на тлі кадрових змін у армії було скасовано звання *chorąży*. І лише 1967 року закон «O powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej» польський уряд розширив *korpus chorążych i podoficerów*. Так з'явилися *starszy kapral*, *sierżant sztabowy*, *starszy sierżant sztabowy*, *młodszy chorąży*, *chorąży sztabowy* і *starszy chorąży sztabowy*.

Таким чином спостерігаємо сталість системи військових звань Збройних Сил Польської держави упродовж десятиків років з незначними змінами.

Велика частина запозичень усе ще зберігалася, але помічаємо розширення рівнів гіпонімами конкретного звання.

1.4 Системи військових рангів часів незалежності

1.4.1 Військові звання Збройних Сил України

24 серпня 1991 року на позачерговій сесії Верховної Ради України відбулася найважливіша для нашої країни – проголошення Акту незалежності України [25, с. 483]. Ця подія гостро поставила питання про окрему структуру, яка б могла захистити державу від зовнішньої загрози. Тому тоді ж було прийняте рішення про утворення Збройних Сил України. Ця подія розпочала нову еру не тільки для історії, а й для вільного розвитку мови та термінології.

На момент свого утворення Збройні Сили України (далі ЗСУ) успадкували радянську систему військових звань зі зміною єфрейтора та маршальських рангів [26]. Законом України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року було офіційно затверджено нові ранги. Система починалася з *рядового* та *старшого солдата*. Тлумачний словник подає такі значення слова «*рядовий*»: «який не належить до командного складу», або «найнижче військове звання» [55, Т. 8, с. 924]. Схоже пояснення має і *солдат*: «рядовий військовослужбовець сухопутних військ» [20, Т. 6, с. 346]. Проте це звання має інший відтінок і є запозиченим. Воно походить із італійського *soldato* і тлумачиться як дієприкметник від дієслова *soldare* «наймати, платити жалування». За визначенням можна припустити, що таке звання має відтінок найманості, тож, можливо, українським військовикам поки варто його оминати, хоча ця назва зрозуміла багатьом іншим країнам, і тому наближує нас до зразків НАТО.

На рівні сержантів були *молодший сержант, сержант, старший сержант* і *старшина*. Звання *сержант* було запозичене через німецьке й російське посередництво з французької мови [20, Т 6, с. 219].

Далі в системі – *прапорщик* та *старший прапорщик*. Учені доводять, що вони є запозиченнями з російської мови. Проте смію не погодитися, адже слово «прапор» є давнім слов'янським. Тож, можливо, така назва поєднана з прапороносцем, або утворена під його впливом.

Рівень молодших офіцерів формували *молодший лейтенант, лейтенант, старший лейтенант* та *капітан*. *Капітан* у Середньовіччі мав власний загін, яким командував у бою, укладав контракти і розраховувався зі службовцями [12]. Німецький відповідник цього рангу звучить як "Hauptmann" – "головний чоловік". *Капітан* мав «заступника» – *лейтенанта*, який за час його відсутності підтримував дисципліну в підрозділі, а під час бою ніс знамено роти. Проте це давнє значення не збереглося у первісному вигляді, тож його у багатьох арміях світу логічно витіснило і замінило інше національне звання, наприклад, українське *прапорщик*. Хоч етимологія слова вказує, що саме посадові обов'язки і вплинули на появу слів, які називали військові ранги.

Для старших офіцерів використовували звання *майор, підполковник, полковник*. Найвищою ланкою були *генерал-майор, генерал-лейтенант, генерал-полковник, генерал Армії України* [41]. Назва *майор* теж була запозиченою з німецької чи французької мов.

Можна зробити висновок, що більшість запозичених військових звань у початковому значенні чітко відповідали обов'язкам службовців, яких називали таким рангом.

21 травня 2015 року набрав чинності пакет законів, які прийняла Верховна Рада, про «декомунізацію» – заборону радянської символіки,

засудження комуністичного режиму, відкриття архівів радянських спецслужб та визнання вояків УПА борцями за незалежність України. Проте ці закони, на жаль, так і не торкнулися системи звань Збройних Сил, бо хоч і відбулася невелика реформа, та наші військовики надалі перебували (на той момент) у радянському інформаційному полі [26].

З 2014 року Україна перебуває у стані збройного конфлікту, а з 24 лютого 2022 року в активній фазі війни з російською агресією. Посилена увага до армії та курс на вступ до НАТО змусили владу розпочати реформу війська, що і призвело до зміни системи рангів.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо військових звань військовослужбовців» від 4 червня 2020 року Верховна Рада постановила змінити Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, а саме ряд військових звань [48].

Найнижчим рангом вперше стає *рекрут*, за ним *солдат* та *старший солдат*. Це слово запозичене від французького «новобранець» [20, Т 5, с. 52]. Рекрутами називають військовослужбовців до моменту прийняття Присяги на вірність українському народові.

Рівень сержантів теж дещо змінюється. Окрім звичних *молодшого сержанта*, *сержанта* та *старшого сержанта*, на цьому рівні додатково затверджені *головний сержант* та *штаб-сержант*. Замість прапорщиків з'являються *майстер-сержант*, *старший майстер-сержант* та *головний майстер сержант*. Рівень молодших офіцерів формують *молодший лейтенант*, *лейтенант*, *старший лейтенант* та *капітан*, а старших офіцерів – *майор*, *підполковник* та *полковник*, що відповідає попередній системі. Рівень генералів складають *бригадний генерал*, *генерал-майор*, *генерал-лейтенант* та *генерал* [48].

Тенденція до інтернаціоналізації системи українських військових звань є наслідком стандартизації за зразками НАТО, а, з іншого боку, засвідчує загрозу послаблення українських національних традицій. Можна вважати, що в цій системі влада надала перевагу саме західноєвропейській номенклатурі рангів.

1.4.2 Система військових звань Збройних Сил Республіки Польща

За Конституцією 1989 року Республіка Польща отримала назву III Rzeczpospolita. Обрані цього ж року представники Незалежної самоврядної професійної спілки «Солідарність», які отримали повну довіру польського народу, зуміли подолати пострадянську кризу. Новий уряд докорінно змінив суспільно-політичний устрій. Реформи торкаються і війська, зокрема було ліквідовано політвідділи та додана посада офіцера-вихователя, а також видано заборону на перебування військовослужбовців у політичних партіях [60].

Збройні сили Республіки Польща стали основною оборонною структурою у державі. Важливим рішенням, яке вплинуло на подальший розвиток держави стала прозахідна орієнтація уряду. Польща рухалася шляхом інтеграції до Європейського союзу, Північноатлантичного альянсу та інших структур. Прагнучи стати членом НАТО, керівництво країни реалізувало низку змін до законів, а також провело структурну реорганізацію та модернізацію війська згідно до стандартів альянсу. Польща перейшла на структуру «батальйон – бригада – дивізія» замість полків [29, с. 1–7].

Таким чином 1999 року Республіка Польща стала країною-членкинею Північноатлантичного альянсу. Понад двадцять років динамічних реформ сприяли розбудові і покращенню Збройних сил [78].

Від 21 грудня 2001 року для адаптації генеральського рівня до системи рангів країн-членів НАТО було прийняте рішення про встановлення звання

generał armii, як найвищого серед генералів, хоч це і суперечило традиціям польського війська. З 1 липня 2004 року відповідно до прийнятого закону були скасовані такі звання: *starszy plutonowy*, *sierżant sztabowy*, *starszy sierżant sztabowy*, *młodszy chorąży sztabowy*, *chorąży sztabowy*. Також під дію цього рішення підпадало і ліквідація корпусу *chorążych* та заміна їх рівнем *podoficerów*.

Відтак з 11 березня 2022 року в законі «Про захист Батьківщини» система військових звань складається з таких рівнів:

- *szeregowych*, до якого належать *szeregowy*, *starszy szeregowy* і *starszy szeregowy specjalista*;
- *podoficerów*, який поділяється на
 - *podoficerów młodszych* (*kapral*, *starszy kapral*, *plutonowy*, *sierżant*, *starszy sierżant*, *młodszy chorąży*),
 - *podoficerów starszych* (*chorąży*, *starszy chorąży*, *starszy chorąży sztabowy*);
- *oficerów*, що формують
 - *oficery młodszy* (*podporucznik*, *porucznik*, *kapitan*),
 - *oficery starszy* (*major*, *podpułkownik*, *pułkownik*),
 - *generały* (*generał brygady*, *generał dywizji*, *generał broni oraz generał*) [87].

1.5 Дискусійні питання про офіційні військові вітання та звертання у Збройних силах України.

Через нестабільність розвитку Української держави спостерігаємо періодичний занепад розвитку військової термінології. Дослідження таких прогалин та відновлення цілісної картини розвитку мови — одне з найголовніших завдань сучасних мовознавців. Як зазначає Алла Чутковська,

зараз існує дві тенденції розвитку військової термінології: за принципом «реальної мови», яка зафіксована в офіційних документах та науковій літературі, і спроби відродження питомої термінології [68, с. 2].

Зі здобуттям незалежності у тимчасових статутах було запроваджено дві паралельні форми звертання: *пане* і *товаришу*. І хоч спершу форма «пане» краще закріпилася у мовній свідомості народу, проте відхід українців від радянських засад зовсім не тішив тодішнє керівництво держави, яке орієнтувалося на «братню» традицію. Тому 3 лютого 2004 року Рішенням Верховної ради України було прийнято внести зміни до статутів та затвердити форму «товаришу», як єдину офіційну форму звертання [49]. Хоча обидві форми є властивими для української мови й здавна вживалися у різних формаціях та в приватних розмовах, проте є кілька думок щодо того, чому таке рішення влади було не вдалим. Перш за все, звертання «товаришу» властиве українському суспільству тільки між людьми, які добре знайомі одне з одним. У наше військо така лексема перебралася з Радянського Союзу, де маніпулятивне загальноприйняте «товарищ» використовували для наголошенні належності усіх громадян до одного гурту, колективу, колгоспу чи загалом партійного середовища [68, с. 3]. Таким чином із загальноновживаного таке неформальне звертання перейшло до розряду офіційних. Скасування звертання «пане» пояснюють також безглуздою тезою про його незвичність у пострадянському просторі чи навіть приниженням військовослужбовців, до якого так звертатимуться. Ще одним аргументом на користь товаришів стало змістове позначення названої особи як рівної. Але така думка частково заперечує принцип підпорядкування молодшого старшому в українській армії. [54, с. 4].

У сучасному українському суспільстві «товаришу» іноді набуває негативних конотацій, подібно до «шановний» чи «дорогий». Не відомо, чи

пов'язане безпосередньо таке значення з використанням слова у військовій сфері, проте не вважаємо за доцільне його постійне використання.

У вересні 2018 року Верховна Рада України за клопотанням тодішнього президента П. О. Порошенка ухвалила: «У тексті Статуту слова "Товаришу" та "товаришу" замінено відповідно словами "Пане (пані)" та "пане (пані)" згідно із Законом № 2587-VIII від 04.10.2018» [48]. Окрім цього важливе також впровадження нового військового вітання. Замість «Вітаю, товариші», на що нижчі за званням мусили відповідати «Бажаємо здоров'я товаришу», було затверджено «Бажаю здоров'я пане (пані)», а у відповідь має лунаєти «Бажаємо здоров'я пане (пані)». Додатково під час вітання та прощання начальника або старшого за званням у строю ухвалили вітання «Слава Україні», а відповідь на це – «Героям Слава!». Окрім оновленого «пане», варто звернути увагу на появу його жіночої форми «пані». Це величезний прорив у визнанні гендерної рівності в професіях, які одвічно вважали чоловічими. У звертанні до великої кількості осіб варто використовувати форму «панове».

«Пане» віддавна вважалось більш офіційною формою, окрім того воно побутує й у інших слов'янських мовах. Перехід на таку форму, ще й із зазначенням варіанту на позначення жінок, значно наблизило Збройні Сили України до європейських стандартів.

Варто зауважити, що відповідно до норм української мови звертання слід використовувати обидва компоненти виключно у формі кличного відмінка, наприклад: *пане генерале, пане майоре, пані старший лейтенанте, пані штаб-сержанте, панове генерали, панове офіцери* тощо.

У польській мові таке звертання «рап» запроваджене здавна. Визначальною рисою швидшого розвитку суспільної думки слугує доповнення змін до статуту від 7 жовтня 2002 року про впровадження паралельної форми для осіб жіночої статі «рапі» [85].

Висновки до 1 розділу

Перші українські військові формації ХХ століття демонструють повернення до давніх оборонних традицій. Натомість, попри жорстку політичну полонізацію суспільства, польська влада не намагалася націоналізувати назви рангів.

Системи військових звань досліджуваних формацій поділяємо на такі рівні: солдати/рядовики, підстаршини/сержанти, прапорщики/підстаршини, молодша старшина/ молодші офіцери, булавна старшина/старші офіцери, отаманна старшина/вищі офіцери/генерали/отамани; а польське військо ділимо на *korpus szeregowych*, *korpus podoficerów młodszych*, *korpus podoficerów starszych*, *korpus oficerów młodszych*, *korpus oficerów starszych*, *korpus generałów*, *marszałek*.

Відмінною рисою системи Легіону січових стрільців є відсутність отаманної старшини чи генералів. Цікаво також те, що найвище «отаман» належить лише до рівня старшин. У формаціях Української Центральної ради та Української Народної Республіки, а також ЛСС відзначаємо питомі назви рангів, а також давні запозичення, переважно з часів Козаччини. Єдиною іншомовною лексемою у цих системах є *поручник*.

Надалі простежуємо збільшення кількості запозичених назв. Так в Українській галицькій армії вперше з'являється рівень генералів. Проте ці полікомпонентні назви мають у собі ще й національну частину: *генерал-сотник*, *генерал-четар*, як і в Українській повстанській армії – *генерал-полковник*, *генерал-хорунжий*. Проте у цій системі зустрічаємо ще й сполуку *генерал-майор*.

За часів незалежності України у Збройних Силах з'явилися *солдат*, *сержант*, *лейтенант*, *капітан* та *майор*. Після реформи 2020 року в

старшинському складі відбулася заміна питомих назв *прапорщик* і *старший прапорщик* на *майстер-сержант* і *головний майстер-сержант*.

Велика частина військових звань Другої Речі Посполитої були запозичені з романських чи германських мов. Через початок Другої світової війни армія Польщі була роздробленою. Деякі частини перебували на території Франції, Норвегії, Сирії, Лівії, Великої Британії, але не змінювали своєї організації. Як і Польська народна армія. На жаль, вона діяла у підпіллі, тому влада звертала увагу не на її реформування, а на боротьбу за свободу. Тож великих зміни системи військових звань не відбулося, окрім скасування хорунжого.

1967 року в Польщі розширили *korpus chorążych* і *podoficerów* складеними назвами з елементами питомої та запозиченої лексики: *starszy kapral, sierżant sztabowy, starszy sierżant sztabowy, młodszy chorążgiew, chorągiew sztabowy* і *starszy chorągiew sztabowy*. Після запровадження незалежності уряд почав активну роботу над інтеграцією до Європейського союзу та Північноатлантичного альянсу, а тому їм довелося провести модернізацію війська й запровадити низку змін до чинних законів. Найвищим званням стало *general armii*, натомість було замінено корпус рівнем *podoficerów*, а також скасовано низку звань: *chorążych starszy plutonowy, sierżant sztabowy, starszy sierżant sztabowy, młodszy chorąży sztabowy, chorąży sztabowy*.

Можемо підсумувати, що системи звань Польщі були більш сталими, бо після Другої світової фактично усі наступні держави фактично були її спадкоємцями, тож успадковували попередні назви, на відміну від українських формацій, які діяли паралельно, за потреби виникали, ситуативно об'єднувалися і брали за зразок армії різних періодів та держав. Але в польському війську значно раніше з'явилися запозичені лексеми на позначення назв рангів через його тісну взаємодію з іншими європейськими

державами. Швидше здобуття незалежності також сприяло тому, що Республіка Польща стала офіційним членом військових альянсів значно раніше. За більш ніж двадцять років уряду вдалося провести необхідні зміни і наблизити власну систему звань до міжнародної. Натомість Україна тільки почала відповідне реформування, яке змушена призупинити у зв'язку з воєнним станом.

РОЗДІЛ 2

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАЗВ ВІЙСЬКОВИХ ЗВАНЬ XX-XXI СТОЛІТТЯ В УКРАЇНСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ

2.1 Походження й утворення українських та польських військових звань XX-XI століття

Дослідження історії виникнення та розвитку назв військових звань належить до актуальних проблем сучасного мовознавства. Науковці зазначають, що в XX столітті важливо звернути увагу на «високий ступінь відтворюваності іншомовних запозичень, що був не лише наслідком міжмовної взаємодії, спричиненої впливом на українську мову в результаті безпосереднього контактування територіально суміжних мов країн-завойовників, але й зумовлювався дією суто лінгвістичних чинників, зокрема потребою залучення нових виражальних засобів для фахової номінації, яких українській мові вкрай бракувало через відсутність державності й недостатню сформованість галузевих підсистем» [26, с. 160–161].

Система військових звань є однією з найважливіших складників армійської метамови, адже її складники відбивають важливі мовні явища. Можна стверджувати, що сучасні військові традиції є поєднанням національних традицій та міжнародного досвіду. М. Чигашева, говорячи про військові звання, висловлює думку, що вони є схожими в різних мовах. Науковиця відносить велику кількість найменувань рангів до інтернаціональної лексики, пояснюючи це спільними коренями слів, проте додає, що назви можуть частково різнитися через фонетичні особливості мови [67].

Кожне військове звання має конкретне давнє історичне значення. "Оплачуваний", "звільнений", "підлеглий", "заступник", "головний", "більший", "загальний" – саме такі значення мають запозичені здебільшого з

латинської мови через посередництво загальновідомі лексеми: "солдат", "єфрейтор", "сержант", "лейтенант", "капітан", "майор", "генерал", - пише Костянтин Гломозда [12, с. 40].

У мовознавстві терміни прийнято поділяти на питомі та запозичені. За таким ж принципом поділяємо військові звання з подальшим поділом на менші підгрупи. Питомими вважаємо лексеми, які утворилися безпосередньо в досліджуваних мовах, а також групу давніх засвоєнь, переважно тюркізми, які з'явилися у мовах ще з козацької доби (XIV – XVII століття) і втратили відтінок іншомовності (*козак, отаман, кошовий* та ін.) [40, с. 15-16].

До запозичених зараховуємо назви рангів, які прийшли в мову й адаптувалися згідно до норм в XVIII-XX столітті. Саме тоді відбувалася найбільш тісна взаємодія української, російської, польської та німецької мов [40, с. 15-16].

Відтак можемо припустити, що в українській та польській мовах військові звання утворилися за допомогою таких способів:

1. **Вторинна номінація** – використання уже відомої лексики для номінації військового звання.
2. **Словотвірний** – утворення назв рангів за допомогою префіксів, суфіксів, складанням слів і основ.
3. **Синтаксичний** – утворення словосполучень для назв військових звань.
4. **Запозичення** – використання іншомовної лексики на позначення рангів з відповідним фонетичним пристосуванням.

2.1.1 Етимологія українських військових звань

Найнижчими званнями Легіону січових стрільців і Української галицької армії були *стрілець* та *старший стрілець*, які, імовірно, перейшли у

розряд назв рангів через назву військової формації. Одинадцятитомний словник української мови подає таке трактування слова «стрілець»: «Той, хто стріляє, хто вміє стріляти» [55, Т 9, с. 774]. Таке тлумачення є найбільш вдалим для розуміння українцями семантики слова. Тож, якщо це звання утворене від дієслова «стріляти», яке свого часу утворилося від старослов'янського іменника стрѣла, можна вважати цю назву питомо українською [20, Т 5, с. 445].

Найнижче звання Української Центральної Ради та армії Української Народної Республіки було *козак*. Зважаючи на орієнтацію цих формацій та бажання відродити українську традицію, вони покладалися на систему звань, яку використовували за часів Гетьманщини. Лексема «козак» має тюркське походження, проте ми вважаємо її частиною групи давніх запозичень [20, Т 2, с. 496]. А звання *рекрут* запозичене через польське та російське посередництво з «французького recrute, recrue «новобранець; рекрутський набір; новий член (партії, товариства)» [20, Т 6, с. 52].

Солдат є запозиченим, очевидно, через російську мову із західноєвропейських. Воно походить із італійського «...soldato (спочатку «який одержує жалування»), що пояснюється по-різному; здебільшого тлумачиться первісно як дієприкметник від дієслова soldare «наймати, платити жалування», пов'язаного з іменником soldo «жалування; монета» (мн. soldi «гроші»), який виводиться від лат. solidus «солід, золота монета» [20, Т 5, с. 346].

Підстаршинське звання Легіону січових стрільців *вістун*, яке пізніше належало до рівня рядових в Українській галицькій армії та Українській повстанській армії, теж зараховуємо до власне українських лексем. У словнику знаходимо такі тлумачення слова: «той, хто приносить звістку», «те саме, що вісник» [55, Т 1, с. 685]. За етимологічним словником української мови можемо стверджувати, що лексеми «вістун» чи «вісник» пов'язані з

українським «відати», яке у старослов'янській було věděti, а у праслов'янському věděti – знати [20, Т 1, с. 390].

Наступним у системі підстаршин був *десятник*. Окрім звання ця лексема за часів козаччини позначала назву посади командира десятку чи десятництва, які налічували десять осіб. Етимологічно ці назви пов'язані з старослов'янським числівником десать [20, Т 2, с. 44]. Тож, використовуючи цю інформацію, можемо встановити чому саме така назва закріпилася у вжитку українців, а також чехів, сербів, поляків, македонців та хорватів.

Ранги *ройовий* та *чотовий* утворені морфолого-синтаксичним способом від прикметників, які є похідними від іменників, що теж позначають назви військових підрозділів. Рій складався з 5–15 службовців, а чота з 15–45. Ці підрозділи в сучасних збройних силах відповідно називають відділенням та взводом. Ці, як і більшість назв у формаціях ХХ століття, також утворилися на слов'янському підґрунті.

Носієм давніх українських традицій є і бунчужний. За козацьких часів службовець з таким званням мав один з найвищих чинів, був охоронцем бунчука – символу влади. І хоч лексема *bunčuk* ходить з турецької мови, де означала прапорець чи військову емблему, але вона давно втратила відтінок іншомовності й у суспільстві побутує як питоме слово, тож її можна зарахувати до групи давніх запозичень [20, Т 1, с. 296].

Звання «підхорунжий» та «хорунжий» потрапило до українського вжитку з польської мови ще у козацьку добу через тісні історичні взаємозв'язки. Лексему *хоржгва* розглядають як запозичення з монгольської мови через тюркське посередництво, тож можемо їх зарахувати до групи давніх запозичень, яку науковці справедливо вважають власне українською лексикою [20, Т 6, с. 204]. Академічний тлумачний словник подає таке трактування рангу «хорунжий»: «особа, що носила прапор або корогву

війська; прапороносець» [55, Т 11, с. 131]. Цікавим є те, що давню традицію служіння стягу як одному з символів влади усе ж вдалося зберегти до сучасності і втілити у званні «*прапорищик*» Збройних Сил України.

Слово «сотник» за аналогією прирівнюємо до «десятник». Воно теж етимологічно пов'язане з числівником *съто* [20, Т 5, с. 420]. Звання *сотенний*, яке прирівнюють до сотника, у тлумачному словнику пояснюють як «в XVI—XVIII ст. — особа, яка очолювала сотню (у 5 знач.), обиралася спочатку козаками, а згодом призначалася гетьманом або царем. На чолі сотні стояв сотник, якого обирало козацьке населення полку або призначав гетьман, а іноді й полковник» [55, Т 9, с. 471]. Тобто службовці з таким рангом могли керувати сотнею, яка відповідає сучасній роті. Таку ж ситуацію спостерігаємо зі званням *курінний* – «виборна особа, що керувала куренем» або «ватажок куреня» [55, Т 4, с. 409]. Раніше слово *курінь* позначало лише назву житла, казарму, але згодом значення розширилося і стало використовуватися на позначення частини війська запорізького. Ця лексема є давнім запозиченням з тюркських мов [20, Т 3 с. 154]. Схожа ситуація зі званням *полковник*, який керував полком. Найменування цього підрозділу походить від праслов'янського **рlкъ*. «Напівпостійне об'єднання рот дістало давню загальнослов'янську назву "полк", а його командир з числа начальників рот – звання "полковник", – зазначає К. Гломозда [12].

У сучасній українській системі військових звань значно розширили сержантський рівень. Це зробили з метою стандартизації організації формації до систем армії НАТО. Лексема «*sergent*» походить від латинського *serviēns* «служачий», пов'язаного з *servīre* «служити» [20, Т 5, с. 219]. Це запозичення, яке прийшло в українську мову через російське і німецьке посередництво.

Німецький відповідник рангу *kapitan* звучить як "Hauptmann" - "головний чоловік". Це звання теж прийшло до нас через посередництво польської та російської мов з латинської [20, Т 2, с. 372]. У цього слова є латинський корінь

сарут-, який має значення «голова» [71, с. 3]. Етимологія іншого слова «лейтенант» вказує, що саме посадові обов'язки мали вплив на його виникнення. Давнє припущення, що лейтенант був заступником капітана демонструє і їх почерговість у системах. «Lieutenant» означає заступник і було утворене від латинського *locum tenens* – намісник. Назва *майор* запозичена в українську мову з німецької чи французької мов і утворена з латинського *maior* – «більший, вищий».

Слово «осавул» запозичене ще у козацькі часи з тюркських мов. У турецькому діалекті лексема «*jasaul*» має значення «розпорядник, виконавець наказів» [20, Т 4, с. 217]. Тож не дивно, що такі військовослужбовці належали до старшин і обіймали високу посаду посаду.

Найвище старшинське звання Легіону січових стрільців «отаман» використовували ще козаки на позначення свого ватажка. В українську мову це слово прийшло з кримсько-татарської через тісні військові та політичні взаємозв'язки з татарами. Найвищими званнями армії Української Центральної Ради були отаман дивізії та корпусу. Ця назва походить з «крим.-тат. отаман «великий батько, найстарший» пов'язане з ата «батько» (-ман – збільшувальний суфікс) [20, Т 4, с. 231]. Таке пояснення дає нам зрозуміти, що не даремно саме така назва виникла на позначення назви ватажка війська.

Слово «генерал» є запозиченням з німецької мови, походить з французького «*général*», військового значення якого виникло в результаті скорочення атрибутивного сполучення *capitaine général* «загальний (старший) капітан» [20, Т 1, с. 494]. Отже, цілком логічним є те, що цю назву використовують на позначення найвищих рангів багатьох систем військових звань у світі.

Тож, підсумовуючи перелічене, можна стверджувати, що на сучасному етапі військові звання в українській мові за походженням поділяють на:

- **Питомі назви:** *стрілець, десятник, вістун, сотник, четар, ройовий, чотовий, сотенний, полковник, гуртовий, рядовий, прапорщик.*
- **Давні засвоєння:** *хорунжий, поручник, отаман, козак, бунчужний, курінний, осавул, отаман, булавний.*
- **Іншомовні запозичення:** *генерал, майор, солдат, сержант, лейтенант, рекрут.*

До питомих українських номінацій зараховуємо ті слова, які із загальнолітературної мови перейшли в терміносистему. Такий процес можна пояснити присутністю будь-якої сфери діяльності людини у житті суспільства і точністю викладу думки за допомогою термінологічної однозначності. Сюди ж науковці зараховують спільні для багатьох слов'янських мов терміни.

Група давніх засвоєнь наповнена званнями, які прийшли в нашу мову до XVIII століття та втратили відтінок іншомовності. Частина лексем цього періоду активно не використовували, тож вони не закріпилися у нашій мові та майже вийшли з ужитку.

Дослідники вважають мову динамічною системою, яка перебуває у постійному русі, безперервно розвивається і поповнюється. Тож на сучасному етапі тісної взаємодії військових сфер різних народів очікуємо поповнення термінології новими запозиченнями.

Найбільше запозичень виявляємо у системі військових звань армії незалежної України. З 19 рангів, які були затверджені 1992 року, 13 є запозиченими, що становить близько 68 %. У системі звань ЗСУ 2020 року налічується тільки 2 власне українських звання (*полковник та підполковник*). Запозиченість у цьому випадку становить понад 90%, що демонструє сумну тенденцію.

Кращу ситуацію спостерігаємо в інших українських військових формаціях. Так Легіон Січових Стрільців орієнтувався на звання періоду

козаччини, тож не дивно, що в системі використане лише одне запозичення – *поручник*. Армія Української Центральної Ради зберегла національні традиції. УЦР вдалося уникнути впливу імперій та не допустити потрапляння запозичень у систему звань. Позитивну статистику продовжує військо Української Народної Республіки. У нього з ЛСС спільне запозичення. Серед військових звань Української галицької армії виділяємо два іншомовні ранги: *генерал-поручник* та *поручник*, ще два – *генерал-четар* та *генерал-сотник* є частково запозиченими, адже вони є складеними, а їх друга частина є власне українською. Система звань УПА демонструє негативну тенденцію до збільшення запозичень. Так відсоток іншомовних слів становить майже 30 %.

З плином часу іншомовна лексика дедалі більше проникала в українську мову, що зокрема можна проілюструвати ростом відсотка запозиченості у системах військових звань різних періодів.

2.1.2 Походження назв польських військових рангів

У польській мові військові звання утворюють, словотвірним та синтаксичним способами, вторинною номінацією та запозиченнями, як і в українській мові.

Найнижчий ранг у польському війську, яке отримує кожен новоприбулий, *szeregowy* утворений шляхом субстантивації від лексеми *szereg* («ряд, низка осіб, речей»), яка з'явилася у польській мові в XVII столітті. Це слово є запозиченням з угорської мови. Звідси і взялося значення «класифікувати, упорядковувати» чи «шикуватися в ряди» [73, с. 601].

Давнє місце у системі посідає і *kapral*, яке первинно зустрічаємо в XVI столітті у французькій мові зі значенням «полководець, керівник». Александр Брюкнер стверджує, що слово походить з латинського *caporalis*, і прийшло на

територію Польщі з італійської мови [75, с. 218]. За військовими традиціями капрал відповідав варту, її зміни та діяльність.

Походження сержантського звання *plutonowy* теж, як і *szeregowy*, співвідносимо з назвою підрозділу – *pluton*. Ця назва польського рангу утворилася морфолого-синтаксичним способом. Лексема *pluton* трактується як «взвод ... невеликий загін солдатів») [73, с. 613]. Вона трапляється у французькій мові з кінця XVI століття. Щоб отримати це звання, слід закінчити обов'язковий курс військової підготовки.

Звання *sierżant* має в польській історії значно довший термін використання. Як уже зазначалося, «sergent» походить від латинського *serviēns* «служачий», пов'язаного з *servīre* «служити» [20, Т 5, с. 219]. Перші згадки цього слова припадають на XI століття, проте тільки у XII столітті його почали використовувати на позначення звання. Сержанти служили французькому королю і були окремим прошарком суспільства. З XVI століття це слово використовують як термін на позначення старшого офіцера чи офіцера піхоти. Натомість у пізніших системах *sierżant* не є офіцерським званням.

Chorąży з'являється офіційно в польській армії тільки в XIX столітті. Першочергово ця лексема виникла у польській мові в XI столітті на позначення людини, яка повинна була носити прапор при монархах [81, с. 1–2]. Згодом такі ж посади з'являлися у всіх округах. Звідси й висновки, що *chorąży* походить з XIV століття від польського іменника *chorągiew* («прапор») [74, с. 66]. Уже пізніше це звання було запозичене в українську мову і функціонує досі як таке, яке втратило ознаку іншомовності.

Серед молодших офіцерів відзначаємо *porucznik*, яке також утворилося з додаванням суфікса *-nik* до дієслова «*porucić*», що з польської означає «доручити, довірити». У давнину поручником був офіцер, якому довіряли певні функції чи завдання, чи людина з близького оточення гетьмана. Іноді

вони керували спеціальними полками, через що згодом отримували звання полковник.

Вищим серед молодших офіцерів є загальноприйняте звання *kapitan*. Ця назва походить від латинського «*capitaneus*», що означає головний, начальник, полководець. Так італійське *capitano* використовували як назву міського голови, а з XV-XVI століть *capitaneus* у польській мові перекладали словом гетьман. У період правління Сигизмунда III капітан був частиною військової влади [81, с. 4]. Цілком логічне використання лексеми відповідно до значення, але не відомо, чому з часом вона втратила своє пряме значення.

Широко використовуване звання *major* у польській системі з'явилося ще близько 1780 року [74, с. 127], але деякі дослідники взагалі припускають, що його використовували ще за часів Владислава IV. Поляки запозичили німецьке слово «*major*», яке утворилося з латинського «*maior*» і означало «більший, старший» [74, с. 127]. Це звання належить до рівня старших офіцерів і виконує важливу функцію. Фактично, військовий з таким званням керує полком і відповідає за усіх службовців цього підрозділу, їх навчання та моральний стан. Таку посаду отримували висококваліфіковані та досвідчені офіцери.

Під час Другої світової війни виокремлюємо звання *pulkownik*. Воно було вищим офіцерським у польській армії й з'явилося в XVII столітті на позначення командира полку. У сучасній системі такий службовець не лише керує полком, а й бригадою чи навіть окремим відділом штабу. Слово *pulkownik* утворилося від іменника *pulk* морфологічним способом за допомогою суфікса *-nik*. Слово «полк» вважають похідним від праслов'янського **plъkъ*. Воно увійшло в загальний вжиток у II половині XVI століття, як назва для окремої самостійної частини війська.

У Польщі *general* з'являється в XVII столітті, а вже у XVIII столітті у армії побутують аж два ранги: *general-lejtnant* і *general-major*. Як зазначалося,

спершу у французькій мові ця лексема вживалася як атрибутивне сполучення *capitaine général* «загальний (старший) капітан» [19, с.494]. Тому до XIX століття у польській мові було поширене використання прикметника *generalny*, який вживався у сполученнях іменник + прикметник, наприклад *woźny generalny*, *dekret generalny*, *dowódca generalny* [73, с. 418]. І тільки пізніше лексему *general*, яка є запозиченням з німецької мови, почали застосовувати як військове звання.

Найвищим у Збройних Силах Республіки Польща військовим званням є *marszałek*. Це особливий ранг, який присуджують за видатні заслуги перед країною. Він постав у Франції в 1185 році як *maréchal*. У давнину це слово використовували для номінації військових командирів. Така традиція притаманна для німецької та французької мов. Пізніше Наполеон Бонапарт запровадив звання (feld-) *marschall* на позначення найвищого офіцера [80, с. 5]. У Речі Посполитій маршалек спершу був міністром. У його обов'язки входила повна відповідальність за судову систему влади на території короля. Сьогодні це звання є загальноєвропейським.

У висновку, враховуючи попередні дослідження, можемо поділити польські військові звання за походженням на:

- **Питомі назви:** *porucznik*, *pulkownik*
- **Давні засвоєння:** *szeregowy*, *plutonowy*, *chorąży*, *marszałek*
- **Іншомовні запозичення:** *kapral*, *sierżant*, *kapitan*, *major*, *general*.

Як демонструє дослідження, системи військових звань Польської держави та її попередниць майже не відрізняються. Близько половини простих лексем є запозиченими з германських чи романських мов, що пояснюємо, по-перше, довгим періодом роздробленості та залежності країни від інших імперій, а, по-друге, за часів незалежності прагненням Польщі бути повноцінним членом Північноатлантичного альянсу. Тобто сучасна система

польських військових звань повинна бути максимально зрозумілою та схожою на інші міжнародні.

Також варто зазначити, що велика частина полікомпонентних назв рангів досліджуваних періодів має у собі іншомовний компонент чи повністю складається із запозичених лексем. Натомість питомі слова чи давні запозичення у цих випадках трапляються рідше.

2.2 Зіставлення структурно-граматичних характеристик військових звань

Іменники на позначення назв військових звань не лише функціонують у вигляді однокомпонентних лексем, але й виступають основою складених термінів, утворюючи полікомпонентні одиниці. Прикметники самотійно не вживаються, вони виступають частинами багатоконпонентних сполук і називають якісні або функційні характеристики, конкретизують окреме звання.

У системах українських і польських військових звань фіксуємо **однокомпонентні:**

- *стрілець, десятник, чотовий, ройовий, булавний, вістун, прапорщик, підхорунжий, хорунжий, чотар, поручник, підсотенний, сотенний, сержант, солдат, підполковник, полковник, отаман, козак, осавул, лейтенант, капітан, майор, рекрут, генерал, рядовий, гуртовий, бунчужний, курінний;*
- *szeregowy, kapral, plutonowy, sierżant, podporucznik, porucznik, podchorąży, chorąży, kapitan, major, podpułkownik, pułkownik, generał;*

та **полікомпонентні:**

- *старший стрілець, старший козак, молодший сержант, старший сержант, головний сержант, головний майстер-сержант, старший майстер-сержант, головний отаман, наказний отаман, молодший лейтенант, старший лейтенант, бригадний генерал, старший десятник, старший солдат, старший прапорщик, командир відділення, помічник командира взводу, командир роти, командир батальйону, командир полку, командир бригади, начальник дивізії, командувач армії, командувач фронтом, отаман корпусу, отаман дивізії генерал Армії України, генерал піхоти;*
- *srarszy szeregowy, srarszy sierżant, generał brygady, generał dywizji, generał broni, marszałek Polski, starszy kapral, sierżant sztabowy, starszy sierżant sztabowy, młodszy chorąży, chorąży sztabowy, starszy chorąży sztabowy, starszy plutonowy, starszy szeregowy specjalista* назви рангів.

Відповідно серед однокомпонентних (простих) звань виокремлюємо кореневі. До таких зараховуємо такі українські ранги: *отаман, козак, осавул, сержант, лейтенант, капітан, майор, рекрут, солдат, генерал*, а також польські *kapral, sierżant, kapitan, major, generał*;

Такі іменники на позначення назв військових звань використовували рідко, проте вони є непохідними, що дає можливість легко простежити етимологію та семантику слів.

До афіксальних зараховуємо такі ранги, які утворені від непохідних слів морфологічним способом. Українські військові звання утворені лише префіксальним та суфіксальним підспособами.

При утворенні таких назв за допомогою префіксального підспособу словотвірний префікс додають до твірного слова, при цьому не прийнято змінювати їх частиномовну належність [4, с. 97]. До таких належать ранги *підхорунжий* і *підполковник*, які сформувалися додаванням префікса *під-* до

похідних назв *хорунжий* і *полковник*, як і польські *podpułkownik*, *podchorąży* і *podporucznik* – однокомпонентні афіксальні звання, утворені морфологічним способом за допомогою префікса *pod-*.

Творення за допомогою суфіксального підспособу відбувається шляхом додавання до твірної основи словотвірного суфікса [4, с. 97]. Найпродуктивнішим у цьому випадку є суфікс *-ник* в українській мові (*десятник*, *сотник*, *полковник*, *поручник*) та *-nik* у польській (*porucznik*, *pułkownik*). Дискусійним вважаємо звання *поручник* і *porucznik*. Адже спершу може здаватися, що ці лексеми утворені префіксально-суфіксальним підспособом за допомогою префікса *по-/ро* та суфікса *-ник/-nik-*, які додали до кореня *-руч-*. Ймовірно, цей ранг справді має давні зв'язки з морфемою *-руч -/- rucz -*, адже слово «*porucznik*» походить з польської мови, що етимологічно пов'язане з дієсловом «*porucić*» (з пол. «доручити, довірити»), яке походить від «*ruka*», та означає: «той, кому щось доручено, уповноважений, заступник». Тож можемо зробити висновок, що *поручник* і *porucznik* утворилися внаслідок додавання морфеми *-ник/-nik* до слова *поручити*. Творення українських назв військових звань відбувається ще й за допомогою інших суфіксів: *-ець* (*стрілець*), *-щик* (*прапорищик*), *-ар* (*четар*, *чотар*), *-ун* (*вістун*).

Серед однослівних простих назв рангів можемо виокремити ще одну підгрупу, утворену морфолого-синтаксичним способом, зокрема субстантивацією. До неї належать *курінний*, *ройовий*, *гуртовий*, *чотовий*, *хорунжий*, *булавний*, *рядовий*, *кошовий*, *сотенний*, *бунчужний*, а також *szeregowy*, *plutonowy* й *chorąży*, які утворені від слів *szereg* («ряд, низка осіб, речей») [74, с. 601], *pluton* («взвод ... невеликий загін солдатів») [73, с. 613] і *chorągiew* («прапор») [74, с. 66].

За словами Н. Клименко: «у сучасній мові (особливо в її терміносистемі) активізувалися проміжні способи творення слів – з особливостями

юкстапозиції та композиції (тобто сурядним зв'язком компонентів, як у юкстапозитів, і сполучною голосною, як у композитів)» [28, с. 29] Виділяємо також на звання-юкстапозити – «складні найменування, утворені внаслідок словоскладання...» [61, с. 2]. Сюди належать *майстер-сержант, штаб-сержант, генерал-четар, генерал-поручник, генерал-сотник, генерал-хорунжий, генерал-майор, генерал-полковник, генерал-лейтенант*. Усі вони пишуться з дефісом, містять у своєму складі два слова та поєднують два поняття, які транслюють узагальнене значення й висвітлюють більшу кількість конкретної інформації. Польська система звань значно простіша, тому там відсутні такі найменування.

До останньої групи можемо зарахувати вільні словосполучки – багатослівні назви військових звань. Вони утворюються синтаксичним способом, для якого характерні терміни-словосполучення з підрядним типом зв'язку. Більшість звань цієї групи є гіпонімами конкретного звання і утворилися за такими схемами:

- **прикметник + іменник:** *старший стрілець, старший козак, молодший сержант, старший сержант, головний сержант, головний майстер-сержант, старший майстер-сержант, головний отаман, наказний отаман, молодший лейтенант, старший лейтенант, бригадний генерал, старший десятник, старший солдат, старший прапорщик, starszy szeregowy, starszy sierżant, starszy kapral, sierżant sztabowy, młodszy chorąży, chorąży sztabowy, starszy plutonowy.*
- **Іменник + іменник:** *командир відділення, помічник командира взводу, командир роти, командир батальйону, командир полку, командир бригади, начальник дивізії, командувач армії, командувач фронтом, отаман корпусу, отаман дивізії, генерал*

nixotu, generał brygady, generał dywizji, generał broni, marszałek Polski.

- **Іменник + іменник + іменник:** *генерал Армії України, starszy szeregowy specjalista, general Armii Polskiej.*
- **Прикметник + іменник + прикметник:** *starszy chorąży sztabowy, starszy sierżant sztabowy.*

Усі іменники цієї групи зафіксовані у чоловічому роді однини. Це можна пояснити, по-перше, давньою належністю військової справи до чоловічих професій, а, по-друге, вимогами офіційно-ділового стилю, який не передбачає використання фемінітивів для назв звань.

Підрядний зв'язок, який спостерігаємо у сполуках цієї групи, характеризується залежністю одного слова від іншого. Форма підпорядкованого компонента визначається певними властивостями стрижневого. Полікомпонентні військові звання утворені двома способами граматичного зв'язку:

- **узгодженням:** *старший солдат, старший стрілець, молодший сержант, старший сержант, старший десятник, головний сержант, старший майстер-сержант, головний майстер-сержант, молодший лейтенант, старший лейтенант, головний отаман, наказний отаман, бригадний генерал, srarszy szeregowy, srarszy sierżant, marszałek Polski, starszy kapral, sierżant sztabowy, młodszy chorąży, chorąży sztabowy, starszy plutonowy.* Усі звання за ступенем уподібнення залежного компонента є повним узгодженням.
- **керуванням:** *отаман дивізії, отаман корпусу, головний отаман, наказовий отаман, генерал піхоти (артилерії, кінноти), бригадний генерал, generał brygady, generał dywizji, generał broni.*

За морфологічним класом усі ранги, які складають цю групу, є іменниковими. За формою залежного слова керування у цьому випадку безпосереднє, безприйменникове.

Обидва компоненти прикладкового сполучення узагальнюють поняття та його ознаку. Наприклад, у званні *штаб-сержант* компонент штаб- є конкретизувальною характеристикою до рангу, тоді як друга частина визначає належність чину до рівня сержантів.

Синтаксичний спосіб творення рангів передбачає їх полікомпонентність. Тож, спираючись на дослідження походження, звання, утворені цим способом, можемо поділити на такі групи за структурними схемами:

- **Питома лексема + питома лексема:** *старший стрілець, старший козак, старший десятник, старший прапорщик, головний отаман, наказний отаман, srarszy szeregowy, marszałek Polski, młodszy chorąży, starszy plutonowy.*
- **Питома лексема + запозичена лексема:** *старший солдат, молодший сержант, старший сержант, командир відділення, головний майстер-сержант, старший майстер-сержант, молодший лейтенант, старший лейтенант, начальник дивізії, командир полку, командир бригади, отаман корпусу, бригадний генерал, srarszy sierżant, generał brygady, generał broni, starszy kapral, chorąży sztabowy.*
- **Запозичена + запозичена лексема:** *командир взводу, командир роти, командир батальйону, генерал піхоти (артилерії), generał dywizji, sierżant sztabowy.*

- **Питома лексема + питома лексема + запозичена лексема:**
starszy chorąży sztabowy, starszy szeregowy specjalista.
- **Питома лексема + запозичена лексема + запозичена лексема:**
генерал Армії України, general Armii Polskiej starszy sierżant sztabowy.
- **Прикладкове сполучення** (*генерал-сотник, генерал-поручник, генерал-четар, генерал-хорунжий, генерал-майор, генерал-полковник, генерал-лейтенант, майстер-сержант, штаб-сержант*).

Найбільш продуктивною є схема питома лексема + запозичена лексема. Запозиченим компонентом виступає найчастіше іменник. Наприклад, *лейтенант* запозичене з французької мови [20, Т 3, с. 215], а прикметники *старший* та *молодший* є власне українськими словами.

За «Правописом української мови» такі складні назви, як: *генерал-сотник, генерал-поручник, генерал-четар, генерал-хорунжий, генерал-майор, генерал-полковник, генерал-лейтенант* мусимо писати з дефісом, адже вони утворені з двох іменників, де другий виступає означальним і стоїть після означуваного слова. Якщо перша частина складного звання визначає прикмету чи особливість особи, то такі лексеми пишемо також з дефізом, наприклад *майстер-сержант, штаб-сержант*. У цьому випадку перша частина буде незмінною, а відмінювати будемо лише другу [65, с. 49–50].

Тож, беручи за основу класифікацію В. Даниленка та враховуючи власні спостереження, можемо розділити українські військові звання за структурним типом на [14, с. 121]:

1. Однослівні звання:
 - Прості:

- Непохідні (кореневі): *отаман, козак, осавул, сержант, лейтенант, капітан, майор, рекрут, солдат, генерал.*
- Похідні афіксальні:
 - Суфіксальні:
 - -ник: *десятник, сотник, полковник, поручник;*
 - -ець: *стрілець;*
 - -щик: *прапорищик;*
 - -ар: *четар, чотар;*
 - -ун: *вістун.*
 - Префіксальні:
 - під-: *підполковник, підхорунжий.*
- Похідні субстантивати: *курінний, ройовий, гуртовий, чотовий, хорунжий, булавний, рядовий, кошовий, сотенний, бунчужний.*
- Складні:
 - Терміни-юкстапозити: *майстер-сержант, штаб-сержант, генерал-четар, генерал-поручник, генерал-сотник, генерал-хорунжий, генерал-майор, генерал-полковник, генерал-лейтенант.*

2. Вільні словосполуки (складені): *старший стрілець, старший козак, молодший сержант, старший сержант, головний сержант, головний майстер-сержант, старший майстер-сержант, головний отаман, наказний отаман, молодший лейтенант, старший лейтенант, бригадний генерал, старший десятник, старший солдат, старший прапорищик, отаман корпусу, отаман дивізії генерал Армії України, генерал піхоти.*

Схожу класифікацію пропонуємо і для польських військових звань.

1. Однослівні звання:

- Прості:
 - Непохідні (кореневі): *kapral, sierżant, kapitan, major, generał*.
 - Похідні афіксальні:
 - Суфіксальні:
 - -nik-: *porucznik, pułkownik*;
 - Префіксальні:
 - pod-: *podpułkownik, podchorąży, podporucznik*.
 - Похідні субстантивати: *szeregowy, plutonowy* й *chorąży*.

2. Вільні словосполучки (складені): *starszy szeregowy, starszy sierżant, generał brygady, generał dywizji, generał broni, marszałek Polski, starszy kapral, sierżant sztabowy, starszy sierżant sztabowy, młodszy chorąży, chorąży sztabowy, starszy chorąży sztabowy, starszy plutonowy, starszy szeregowy specjalista*.

Іменники на позначення назв військових звань не лише функціонують у вигляді однокомпонентних лексем, але й виступають основою складених термінів, утворюють полікомпонентні одиниці. Прикметники самостійно не вживають, вони виступають частинами багатоконпонентних сполук, і називають якісні або функційні характеристики, конкретизують окреме звання.

2.3. Фемінізація військових звань в українській та польській мовах

Важливим аспектом розвитку сучасного суспільства є забезпечення гендерної рівності, а також покращення прав і можливостей жінок безпосередньо на законодавчому рівні. Резолюція Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» спонукає до залучення осіб жіночої статі до прийняття важливих

рішень на будь-якому рівні, а також до урегулювання питання миру та безпеки [21].

Так як упродовж усього часу розвитку суспільства військова служба були виключно чоловічою справою, назви звань та посад побутували лише у формі чоловічого роду, як і більшість назв професій. Але мова здатна адаптуватися до темпу розвитку суспільства і відповідати на всі виклики. Зараз гендерне питання набирає все більшого розголосу і дискусивності, зокрема й у польському та українському просторі.

Правила творення фемінітивів для військових звань такі ж, як і для решти слів. У новій редакції Українського правопису знаходимо, що іменники на позначення осіб жіночої статі утворюються від іменників чоловічого роду за допомогою різноманітних суфіксів [65, с. 39]. М. Тарнавська пропонує деякі варіанти утворення назв військових за допомогою суфіксів: -к- (майорка, офіцерка, воячка, командирка, нацгвардійка), -иц- (захисниця, військововслужбовиця, розвідниця), -ин- (бійчиня, стрільчиня) [58, с. 168]. Інформаційний ресурс «По той бік новин» у рамках проєкту «По той бік гендеру» додають ще кілька власних пропозицій щодо форм деяких військових звань: генералка, бригадна генералка, генералка-майорка, генералка-лейтенантка, генералиця, генералеса лейтенантка, сержантка, капітанка, солдатка, сержантка, підполковниця, підпоручиця, поручниця, полковниця, рядова, майорка, стрільчиня, січова стрільчиня, хорунжа [1].

На жаль, Українським правописом не внормовано вживання подібних лексем. Проте науковці стверджують, що їх використання прийнятне у розмовному та публіцистичному стилях, але поки аж ніяк у науковому чи професійно-діловому.

Цікавий є спосіб складеної номінації. Для називання жінок тут використовують іменник жінка чи пані, наприклад пані лейтенант, жінка-

офіцер. Такий варіант доступний для використання в офіційних документах і не суперечить нормам української мови. Прийнятним є також варіант вказівки на жіночий рід відповідними формами дієслова, як-от: штаб-сержант наказала, підполковник відреагувала тощо. Зауважимо, що у цьому випадку назви посад та військових звань у формі множини не вживають.

У польській мові фемінітиви фіксують ще століття тому, проте, як і в українській, у польській мові точаться постійні дискусії щодо їх використання. Згідно з результатами дослідження, проведеному у лютому 2022 року, майже 40% громадян Польщі готові використовувати чи вже використовують форми жіночого роду. Як зазначає мовознавиця Моніка Домбровська, використання фемінітивів у повсякденному житті, по-перше, є питанням логіки, а, по-друге, це позбавляє мову різноманітності та обмежує її використання [16]. Серед причин відкидання суспільством таких слів можна сміливо називати небажання виходити з власної зони комфорту, змінювати звички і вчитися новому. Деякі поляки покликаються на те, що використання деяких іменників жіночого роду нічого не змінюють. Насправді, цей процес повинен пройти етап звикання, щоб відкинути ознаки неповажності, приниження та чужості.

Знаходимо доступні варіанти фемінітивів на позначення військових звань у польській мові: szeregowa, starsza szeregowa, kapralka, starsza kapralka, plutonowa, sierżantka, starsza sierżantka, młodsza chorąża, chorąża, starsza chorąża, starsza chorąża sztabowa, podporuczniczka, poruczniczka, kapitanka, majorka, podpułkowniczka, pułkowniczka, generałka brygady, generałka dywizji, generałka broni, generałka, marszałkini [81]. Слід розуміти, що вирази з додаванням іменника «пані» використовують як паралельні форми фемінітивам.

Жінки вже давно вийшли з хатнього простору і є активною частиною суспільства. За даними в українському війську служить стільки ж жінок, як і в арміях НАТО, близько 10,5 %. Питання щодо використання фемінітивів в Україні залежить першочергово від поглядів мовця чи автора тексту. Для їх

офіційного запровадження у військовому колі, слід внести зміни до відповідних нормативних документів, статутів та законів. Відповідно, то того моменту їх використання в армії не є допустимим. З іншого боку постає питання, чи не внесе таке рішення додаткового бар'єру під час адаптації та прийняття жінок до лав Збройних Сил. Відповіді на такі питання можна отримати лише після офіційного впровадження фемінітивів. Безперечно, в армії існує значно більше нагальніших проблем: відсутність жіночої форми, спеціального оснащення, взуття відповідного розміру та інших пристосувань. Тож нам залишається спостерігати за розвитком подій.

Висновки до 2 розділу

Українські та польські військові звання утворилися чотирма способами, зокрема, вторинною номінацією, словотвірним та синтаксичним способами, а також шляхом запозичення.

Говорячи про етимологію назв рангів, традиційно поділяємо військові звання на питомі та запозичені. Проте у цьому дослідженні виділяємо ще одну групу - давні запозичення (засвоєння). Такі лексеми прийшли в мову здавна, адаптувалися до лінгвістичних норм і побутують у свідомості носіїв мови, як національні. Доречно зауважити, що українська мова має національні відповідники для запозичень. Можна звернутися до системи Української Центральної ради. Так сучасного лейтенанта ми могли б замінити природнішим поручник, капітана - сотником, майора - сотником. Замість генералів логічно було б запровадити отаманів. Інформаційний онлайн-ресурс "Військовий кур'єр" у статті "Якими були б українські військові звання без радянської спадщини" пропонує замість рекрута використовувати цілком етимологічно прозоре "новобранець", замість солдата - давнє запозичення "козак", а от сержантів замінити ройовими, чотовими і бунчужними [17]. Цікавою є ідея утворення гіпонімів префіксальним шляхом чи додаванням

прикметників. Наприклад, окрім старший і молодший, пропонують використовувати ще "перший": перший бунчужний замість головний майстер-сержант, або можливі варіанти підхорунжий, хорунжий і надхорунжий для старшинського складу.

Проте звертаємо увагу також і на факт, що основа світових систем військових звань була сформована понад століття тому й досі залишається незмінною. Деякі міжнародні назви, як-от: солдат, сержант, лейтенант, генерал є невід'ємною частиною розвинених армій Франції, Сполучених Штатів Америки, Німеччини, Великої Британії та інших. Тому українцям і полякам варто визначитися: зберігати вірність національним ідеалам чи прагнути побудувати армію за світовими принципами організації війська.

Серед досліджуваних військових звань у сучасних системах спостерігаємо збільшення полікомпонентних назв та запозичень. Більшість новоутворених рангів є гіпонімами, що, ймовірно, можна пояснити мовною економією та бажанням держав відповідати міжнародному зразку. Натомість, на жаль, прослідковуємо відхід від національних традицій і заміною оригінальних назв з прозорою етимологією на їх іншомовні відповідники.

Усі іменники на позначення військових звань зафіксовані у чоловічому роді однини. Давня належність військової справи до чоловічих професій давно вже не є актуальною, адже велика частина службовців зараз жінки. Хоча офіційно-діловий стиль поки не передбачає використання лексем у жіночому роді для назв рангів, але зараз простежуємо активну фемінізацію суспільства, а тому переконані, що невдовзі на законодавчому рівні будуть закріплені варіанти лексем на позначення жінок у військовій сфері.

Активно відбувається процес фемінізації назв військових звань Він є поступовим, проте дуже ефективним. Зокрема, науковці й зацікавлені громадяни, щоб полегшити вивчення і уникати неправильних форм,

створюють спеціальні словники фемінітивів, а також активно вносять зміни до нормативних документів, щоб засвідчити офіційність їх використання. Можна припустити, що зовсім скоро фемінітиви стануть звичними для використання не лише в повсякденному житті, а й у професійній сфері, як, наприклад, у війську.

ВИСНОВКИ

Через складні політичні умови у світі військова сфера стала однією з найбільш обговорюваних. Окреме місце серед військових традицій займає система рангів. У роботі ми дослідили українські та польські назви військових звань формувань XX-XXI століття, виокремлюючи періоди після Першої світової війни, під час та після Другої світової війни, а також за часів незалежності обох держав.

Військові звання української армії умовно поділили на такі рівні: I солдати, рядовики, II підстаршини, сержанти, III прапорщики, підстаршини, IV молодша старшина, молодші офіцери, V булавна старшина, старші офіцери, VI отаманна старшина, вищі офіцери, генерали, отамани; а польське військо ділимо на I korpus szeregowych, II korpus podoficerów młodszych, III korpus podoficerów starszych, IV korpus oficerów młodszych, V korpus oficerów starszych, VI korpus generałów, VII marszałek.

Серед чинників, що безпосередньо впливали на розвиток військових звань можемо наголосити на важливості перш за все саме позамовних: рівні удосконалення науки та культури, розвитку промисловості, стану економіки, політичній обстановці.

Через різку зміну військово-політичної ситуації в Україні проблема реформи війська, зокрема системи рангів, тимчасово не є нагальною. Проте з часом постане гостра проблема у змінах окремих назв та понять у військовій сфері, а це можливо тільки після глибокого розуміння шляху становлення цієї системи, сучасного стану та недоліків. Кожне звичне для нас звання має свою історію створення та функціонування. Проте останні роки українські звання усе ж зазнавали значних змін через націленість на вступ до Північноатлантичного альянсу та вимоги до організації війська задля його визнання на міжнародній арені. На противагу нашим найменуванням, польські

ранги майже не змінювалися упродовж століття. Проте навіть після вступу країни до НАТО, система, як і все військо іноді реформуються через вимоги сучасності.

У ході роботи ми використали раніше здійснені дослідження про системи військових звань вищеперелічених формацій, доповнили їх новими деталями, опрацювали наукову літературу, дотичну до теми роботи, описали структурно-граматичні особливості рангів, дослідили їх походження та шляхи запозичення, вирішили низку дискусійних питань. За результатами роботи можна зробити висновки про невтішну тенденцію відходу військ від національної традиції.

Як слушно твердив К. Голомозда: «Всі регулярні армії будувалися на певних спільних взірцевих засадах, і військові традиції кожної з них є по суті поєднанням власних засад зі спільними» [12]. У системах Легіону січових стрільців, армій Української Центральної Ради та Української Народної Республіки, Української галицької армії та частково Української повстанської армії використовують переважно питома українські та давньо засвоєні номінації, адже спостерігаємо лексеми, які активно функціонували ще за часів козаччини. Можна стверджувати, що ці формування дбали про їх визнання як українських, тож були зацікавлені у побудові власної армії на засадах національної зорієнтованості.

Система звань незалежної України навпаки ж піддається масовій інтернаціоналізації, що особливо точно демонструють назви підстаршин (сержантів та прапорщиків): *сержант, штаб-сержант, майстер-сержант, майстер-сержант, майстер-сержант, майстер-сержант* (українськими є лише означення *молодший, старший, головний*, що ймовірно відбувається через курс на перехід нашого війська до стандартів НАТО.

Польські системи військових звань відзначаються великою кількістю запозичених лексем, як у одно-, так і в полікомпонентних назвах. Хоча керівництво держави періоду Першої та Другої світової війни приділяло найбільше уваги полонізації суспільства та пропаганді ідей Великої Польщі, чомусь така політика мало відбилася на організації війська. Можливо, частково це пов'язано з постійною взаємодією з іншими формаціями європейських країн.

За результатами дослідження можемо стверджувати, що військові звання українці й поляки утворюють трьома способами: морфологічним, морфолого-синтаксичним та синтаксичним. Найпродуктивнішими є морфологічний, зокрема суфіксація, як для польських, так і для українських систем, а також основоскладання, яке притаманне виключно українській мові, та синтаксичний, адже ними утворена більшість військових рангів. Назви звань поділяємо на однослівні, які класифікуємо ще на прості та складні, та вільні сполуки. Більшість рангів є складеними. Вони переважно деталізують функції військовослужбовця і є гіпонімами конкретного звання. Ймовірно, це стало наслідком мовної економії та бажанням спростити ці системи і зробити їх більше зрозумілими.

Важливими питаннями у межах цієї роботи стали дослідження форм військового звертання та фемінізації військової терміносистеми. Нам вдалося з'ясувати тенденції, причини та принципи використання звертань «пане (пані)» та «товаришу», описати можливі конотації та доцільність їх використання. Варто відзначити активне створення форм жіночого роду на позначення військових звань. Спостерігаємо деяку відмову суспільства від їх повноцінного використання через складність творення, оковирність та незручність використання. Звертаємо увагу на часткове закріплення жіночих форм у законодавстві та дозвіл використання фемінітивів у публіцистиці,

художній літературі. Сподіваємося, що невдовзі їх офіційність відзначать і у відповідних документах.

Результати цього дослідження мають важливе практичне значення. Зокрема, їх можна використовувати на уроках української мови та літератури, польської мови, історії, а також активно застосовувати у позакласній роботі: на гуртках чи майстер-класах. Безсумнівно, матеріалами можуть бути запозичені для викладання в закладах вищої освіти, особливо для студентів гуманітарних дисциплін у рамках вивчення етимології, морфології, семантики, словотвору, історії мови та ін.

Військова термінологія – динамічна система, вона завжди доповнюється і розвивається. З огляду на сучасну військово-політичну ситуацію, коли створюють і переформовують альянси та союзи, коли триває активна фаза винайдення нового озброєння, техніки, зміни устрою і покращення армії, можемо вважати, що дослідження військової термінології, зокрема назв звань, залишатиметься актуальним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Абетка фемінітивів. *По той бік новин*: веб-сайт. URL: <https://behindthenews.ua/spetsproiekti/po-toy-bik-genderu/slova-na-literu-a-360/> (дата звернення: 16.10.2023).
2. Алексієвець Л. Польща в 1918–1926 рр. У вимірі сьогодення. *Україна–Європа–Світ*: Міжнародний збірник наукових праць. Тернопіль: ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2013. № 5.
3. Биби́к С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С. Я. Єрмоленко. Харків : Фоліо, 2006. 623 с.
4. Білоус М. П., Кузьма І. Т. Морфеміка й дериватологія сучасної української мови : практикум. Львів, 2014. 157 с.
5. Босаківська Н. Л. Словотвірні варіанти назв осіб за родом діяльності або за фахом. *Культура слова*. Київ, 1980. Вип. 18. С. 21–25.
6. Бурячок А. А., Демський М. Т., Якимович Б. З. Російсько-український словник для військовиків. Київ : Варта, 1995. 384 с.
7. Вакуленко М. О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 361 с.
8. Вовк М. П. Термінологічна культура майбутнього фахівця національної гвардії України як критерій фахової компетентності. *Всеукраїнська науково-практична конференція з проблем розвитку та функціонування державної мови: збірник матеріалів*, Київ, 30 листопада 2016 року. Київ, 2013. С. 166–171.
9. Войцішук. А. Етапи становлення української військової термінології. *Матеріали Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції*. Природничі та гуманітарні науки. Тернопіль, 2015. С. 129–130.

- 10.Вронська Т. В. Історична довідка про становлення і розвиток військового етикету у збройних формуваннях України. *Військово-історичний меридіан*. 2014. Вип. 1 (3). С. 5–9.
- 11.Гаркавец А. Н. Тюркские языки на Украине : (Развитие структуры). Київ : Наукова думка, 1988. 176 с.
- 12.Гломозда К. Ю. До історії українських військових рангів XVII-XX ст. *Наукові записки*. 1999. Т. 14. URL: <http://history.ukma.edu.ua/docs/journals/naukovi-zapysky/14/glomozda.pdf> (дата звернення 24.09.2023).
- 13.Гриневич В., Гриневич Л., Якимович Б. Історія українського війська (1917-1995) / упоряд. Я. Дашкевич. Львів : Світ, 1996. 840 с.
- 14.Даниленко В. Русская терминология: опыт лингвистического описания. Москва : Наука, 1977. 247 с.
- 15.Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990 рр. / Г. Дильонгова. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2007. 678 с.
- 16.Дмитренко О. Фемінітиви в сучасній польській мові: використовувати чи ні?. *Culture.pl*: веб-сайт. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/feminityvy-v-suchasniy-polskiy-movi-vykorystovuvaty-chy-ni> (дата звернення: 17.10.2023).
- 17.Древницький Д. Якими були б українські військові звання без радянської спадщини. *Військовий кур'єр*: веб-сайт. URL: <https://mil.co.ua/yakymy-buly-b-ukrayinski-vijskovi-zvannya-bez-radyanskoyispadshhyny/> (дата звернення: 18.11.2023).
- 18.Думін О. О. Історія легіону Українських Січових Стрільців. 1914-1918. Дрогобич : Коло, 2016. 464 с.
- 19.Елина А. Е. Социолингвистический аспект речи персонажей-военных (на материале русской прозы XIX веков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Саратов, 1997. 17 с.
- 20.Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол. : О. С. Мельничук та ін. Київ : Наукова думка, 1982-2012.

21. Жінки. Мир. Безпека: інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців сектору безпеки / Ковальчук Л. Г. та ін. Київ, 2017. с. 264.
22. Зарицький М.С. Актуальні проблеми українського термінознавства. Київ : Політехніка, 2004.
23. Ідзьо В. С. Австрійський полк «Українські Січові Стрільці» (1914-1918), німецька дивізія «Галичина» (1943-1945) - військові бойові формування з українців у часи першої та другої світових воєн та їх участь в українському державотворенні у першій половині XX століття. Львів : Ставропігон, 2016. 38 с.
24. Історія державної служби в Україні : у 5 т. / відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій. Київ : Ніка-Центр, 2009. Т. 1. 824 с.
25. Коваль М. В., Кульчицький С. В., Курносів Ю. О. Історія України. Матеріали до підручн. для 10-11 кл. середн. шк. Київ : Райдуга, 1992. 512 с.
26. Костюк П. Коли звільняться від радянської спадщини Збройні Сили України? *Універсум*. 2015. № 5-6 (259-260). URL: <https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2015/3/kost.html> (дата звернення 24.03.2023).
27. Кожухар О., Лисенко В. Рух Опору в Польщі в роки Другої світової війни. 2012, 7 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/8884/1/kojuhar.pdf> (дата звернення: 02.09.2023).
28. Крип'якевич І. П., Гнатевич Б. П., Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.). / упор. Б. З. Якимович. 4-те вид., змін і допов. Львів : Світ, 1992. 702 с.
29. Ліпкевич С. Військове будівництво Республіки Польща на шляху до інтеграції в НАТО. 2006. 8 с. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/a54bd74b-14aa-4ce8-b93d-4119ce954815/content> (дата звернення: 24.09.2023).

- 30.Луковенко Т. О. Складання як один із способів термінотворення у галузі гомеопатії. *Термінологічний вісник*, 2013. Вип. 2. С. 28-31.
- 31.Матюшин И. М. Коммуникативная модель взаимодействия военнотерминологических систем (на материале русского и французского военных подязыков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 1996. 21 с.
- 32.Марчук Л. М., Копусь О.А., Попович А. С. Основи термінознавства : навч. посібник. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2011. 224 с.
- 33.Михайленко Т. Інтра- та екстралінгвістичні аспекти формування і функціонування військової терміносистеми в національних мовах (на матеріалі російської, німецької та української мов) : автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.15 /; Київ. НАН України, Ін-т укр. мови, 1996. 48 с.
- 34.Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови : у 4 т. / за ред. Ю. Мулика-Луцика. Вінніпег : Волинь, 1979–1994.
- 35.Міжінська Т. Ф. Конкурування національно маркованих та інтернаціональних назв українських військових звань ХХ–ХХІ ст. Студентська наукова конференція Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет: збірник матеріалів, Чернівці, 20-21 квітня 2021 року. Чернівці, 2021. С. 165–166;
- 36.Міжінська Т. Ф. Національні та іншомовні компоненти у системі військових звань Збройних Сил України. *Платон мені друг, але істина дорожча теоретико-практичні та методологічні аспекти розвитку сучасних гуманітарних наук*: збірник матеріалів Всеукраїнської молодіжної конференції, Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2-3 березня 2023 року. Чернівці, 2023. С. 160–161.
- 37.Міжінська Т. Ф. Способи творення системи військових звань Збройних сил Республіки Польща. *Студентська наукова конференція*

- Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет: збірник матеріалів, Чернівці, 25-27 квітня 2023 року. Чернівці, 2023. С. 139–140.*
38. Міжінська Т. Ф. Структурно-граматичні характеристики назв українських військових звань у XX–XXI ст. Студентська наукова конференція Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет: збірник матеріалів, Чернівці, 5-8 квітня 2022 року. Чернівці, 2022. С. 137–138.
39. Мороз В. до початків діяльності Української Головної Визвольної Ради. *Український визвольний рух*. 2009. №10. С. 213–222.
40. Мурашко Л. В. Українська військова лексика в її історичному розвитку (військові звання та посади) : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.01. Київ, 1997. 21 с.
41. Наumenко К. Є. Військові звання. *Енциклопедія Сучасної України* : електронна версія / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=34476 (дата звернення: 18.07.2023).
42. Непота І. В. Знаки розрізнення військових звань збройних сил України у хронотопі розвитку військової символіки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Історичні науки, 2020. Вип. 3. С. 66–70.
43. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія : Історичні нариси / В. В. Дзюбак [та ін.] ; відп. ред. С. В. Кульчицький; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – Київ: Наукова думка, 2005. 496 с.
44. Основи термінознавства : навч. посіб. / С. З. Булик-Верхола, Г. В. Наконечна, Ю. В. Теглівець. 3-є вид., допов. Львів : Львівська політехніка, 2016. 192 с.

- 45.Павлова О. І. Основи термінознавства : навч. посібник. Рівне : Волинські обереги, 2011. 200 с.
- 46.Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів : Світ, 1994. 216 с.
- 47.Польсько-український словник у 2 т. / редкол.: Л. Л. Гумецька та інші. АН Української РСР, Ін-т суспіл. Наук. Київ : АН УРСР, 1958–1960.
- 48.Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо військових звань військовослужбовців : Закон України від 04.06.2020 р. № 680-IX. Офіційний вебпортал парламенту України. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-20#Text> (дата звернення: 10.02.2022).
- 49.Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 р. № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 19.11.2023).
- 50.Російсько-український словник у 4 т. / гол. ред. А. Е. Кримський. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016–2017.
- 51.Російсько-український військовий словник / упор. О.О.Лісна. Київ, 1992. 80 с.
- 52.Російсько-український словник військово-технічних термінів / за ред. М. В. Гуця. Київ: Київський військовий інститут управління та зв'язку, 1994. 256 с.
- 53.Синтаксис української мови: навчальний посібник / уклад. О. В. Дуденко. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. 164 с.
- 54.Скаб М. С. С. Універсальне офіційне звертання до сучасного українського військовика (втрати, здобутки, перспективи). *Лінгвістичні дослідження*: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2018. № 47. С. 204–112.
- 55.Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. АН УРСР, Інститут мовознавства. Київ: Наукова думка, 1970-1980.

- 56.Сороколетов Ф. История военной лексики в русском языке (VI-XVII вв.) / ред. Ф. Филин. 2-ге вид. Москва : Либроком, 2009. 384 с.
- 57.Стефанів З. Українські Збройні сили 1917-1921 рр. ч. 1: Доба Центральної Ради і Гетьманату. СУВ, 1947. 119 с.
- 58.Субтельний О. М. Україна : історія / пер. з англ. Ю. І. Шевчука. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Либідь, 1993. 720 с.
- 59.Тарнавська М. Військові звання жінок-військовослужбовиць в аспекті перекладу з української на сучасну арабську мову. Закарпатські філологічні студії. 2023. Т. 2, № 28. С. 166–171.
- 60.Телегуз А. Перший уряд III Речі Посполитої: польський варіант демократичної революції. *Дух і Літера*. 2010. № 22. С. 246–263.
- 61.Телеки М. М. Словоскладання у сучасній латинській медичній термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія філологічна, 2017, № 26. С. 85–88.
- 62.Туровська Л. В. Військові звання та посади в Україні : історико-генетичний аспект вивч. укр. військової термінології : монографія. Київ-Ірпінь : Перун, 2005. 160 с.
- 63.Удовіченко Л. Г. Українська військова лексика : діахронія мовознавчих студій. *Збірник наукових праць Харківського університету імені Г. Сковороди. Лінгвістичні дослідження*, 2020. Вип.52. С. 81-90.
- 64.Українська Центральна Рада : документи і матеріали / упоряд. В. Ф. Верстюк. Київ : Наук. думка, Т. 2 . 1996. 589 с.
- 65.Український правопис / ред.: Є. І. Мазніченко та ін. Наук. думка, 2019. 390 с.
- 66.Халимоненко Г. Інститут козацтва: тюркського й українського. *Східний світ*. 1993. С. 108–115.
- 67.Чигашева М.А. Онтология наименования воинских званий и должностей в русском и немецком языках. *Сборник научных трудов филиала*. Ульяновск : УФВУС, 2002. С. 55-61.

- 68.Чутковська А. Звертання і команди в українському війську: історія і сучасність. *Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених "Мовний простір слов'янського світу"* м. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2017. С. 82–85.
- 69.Шмаков О. М. Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань. Харків : Академія ВВ МВС України, 2009. 517 с.
- 70.Якимович Б. Військовий суржик в українській військовій термінології. *Українська термінологія і сучасність: тези доп. Всеукр. наук. конф.* Інститут української мови НАН України. Комітет наукової термінології. Київ, 1996. С. 87.
- 71.Яремко Я. П. Нариси з історії української військової термінології. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. 410 с.
- 72.Яценко Н. Формування назв військового одягу в українській мові: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. 179 с.
- 73.Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. Tom 2. Warszawa : Wydawn. Nauk. PWN, 2000. 873 s.
- 74.Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : Wydawnictwo Literackie Sp. z o.o, 2008. 861 s.
- 75.Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1927. 805 s.
- 76.Instytut Pamięci Narodowej: веб-сайт. URL: <https://edukacja.ipn.gov.pl/edu/materialy-edukacyjne/infografiki-historyczn/ii-rzeczpospolita/140566,Wojsko.html> (дата звернення: 30.06.2023).
- 77.Grucza F. Teoretyczne podstawy terminologii. Wrocław : PAN, 1991 167 s.
- 78.Kajetanowicz J. Transformacja Sił Zbrojnych RP 1999-2020. Aspekt organizacyjny. Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej № 19. 2021, z. 1, s. 83–103.

79. Karpiński Ł. Zarys leksykografii terminologicznej. Warszawa : KJS UW, 2000. 300 s.
80. Kaźmierska K., Pałka J. Żołnierze Ludowego Wojska Polskiego. Historie mówione. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2018. 456 s.
81. Klisiewicz E. Nazwy kilku stopni wojskowych. 9 s.
URL: <https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/4055/09--Nazwy-kilku-stopni--Klisiewicz.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (date of access: 18.10.2023).
82. Lukszyn J., Zmarzer W. Teoretyczne podstawy terminologii. KJS, 2001. 189 s.
83. Michaluk K. Feminatywy - stopnie wojskowe. W Niemczech rozstrzygnięto ten problem, a w naszym kraju wciąż toczą się spory. GAZETA.PL.
URL: <https://kobieta.gazeta.pl/kobieta/7,107881,29537500,feminatywy-stop> (date of access: 17.10.2023).
84. Polskie i europejskie nurty terminologiczne / red. M. Małachowicz, S. Grucza. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej, 2017. 378 s.
85. Regulamin Ogólny Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej : Decyzja of 07.10.2002 no. 268/MON. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-resortowe/zm-regulamin-ogolny-sil-zbrojnych-rzeczypospolitej-polskiej-33766791> (date of access: 19.10.2023).
86. Ratajczyk L. Historyczny rodowód polskiego ceremoniału wojskowego. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1981. 229 s.
87. Stopnie wojskowe w Polsce - podział i historia. *Militaria.pl*.
URL: <https://militaria.pl/porady/stopnie-wojskowe-w-polsce-podzial-i-historia> (date of access: 20.09.2023).
88. Tomaszewski J. Odrodzenie Wojska Polskiego 1918–1921. *Wrocławskie Studia Politologiczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. 2019. Vol. 27. S. 199–212.

89. Ustawa z dnia 12 września 2002 r. o normalizacji : Ustawa of 12.09.2002 no. Dziennik Ustaw 2002 nr 169 poz. 1386 : as of 24 March 2009.
URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20021691386> (date of access: 09.12.2023).

ЛСС	УЦР	УНР	УГА
VI рівень ГЕНЕРАЛИ (Вищі офіцери)			
			Командувач фронтом
Отаман корпусу	Головний і наказний отамани	Генерал-сотник	Командувач армії
Отаман дивізії	Кошовий	Генерал-поручник	Начальник дивізії
	Отаман	Генерал-четар	Командир бригади
V рівень СТАРШІ ОФІЦЕРИ			
	Полковник	Полковник	Полковник
	Осавул	Підполковник	Підполковник
Отаман	Курінний	Осавул	Отаман
IV рівень МОЛОДШІ ОФІЦЕРИ			
Сотник	Сотенний	Сотник	Сотник
Поручник	Підсотенний	Поручник	Поручник
Четар		Чотар	Чотар
Хорунжий		Хорунжий	Хорунжий
III рівень ПРАПОРЩИКИ			
		Підхорунжий	
		Підхорунжий	Підхорунжий
II рівень СЕРЖАНТИ			
		Бунчужний	Булавний.
Підхорунжий		Чотовий	Старший десятник
Десятник	Бунчужний	Ройовий	Десятник
Вістун	Чотовий	Ройовий	Десятник
I рівень СОЛДАТИ			
Старший стрілець	Ройовий	Гуртовий	Вістун Старший стрілець
Стрілець	Козак	Козак	Стрілець

ЧА	УПА	ЗСУ 1992	ЗСУ 2020
VI рівень ГЕНЕРАЛИ (Вищі офіцери)			
Командувач фронтом	Генерал піхоти (артилерії ін.)	Генерал Армії України	Генерал

Командувач армії	Генерал-полковник	Генерал-полковник	Генерал-лейтенант
Начальник дивізії	Генерал-майор	Генерал-лейтенант	Генерал-майор
Командир бригади	Генерал-хорунжий	Генерал-майор	Бригадний генерал
V рівень СТАРШІ ОФІЦЕРИ			
Командир полку	Полковник	Полковник	Полковник
Командир батальйону	Підполковник	Підполковник	Підполковник
	Осавул (майор з 1944)	Майор	Майор
IV рівень МОЛОДШІ ОФІЦЕРИ			
Командир роти	Сотник	Капітан	Капітан
	Поручник	Старший лейтенант	Старший лейтенант
Командир взводу	Хорунжий	Лейтенант	Лейтенант
	Хорунжий	Молодший лейтенант	Молодший лейтенант
III рівень ПРАПОРЩИКИ			
	Підхорунжий	Старший прапорщик	Головний майстер-сержант Старший майстер-сержант
	Підхорунжий	Прапорщик	Майстер-сержант
II рівень СЕРЖАНТИ			
			Штаб-сержант
Старшина	Бунчужний	Старшина	Головний сержант
Помічник командира взводу	Старший десятник	Старший сержант	Старший сержант
Командир відділення	Десятник	Сержант	Сержант
	Десятник	Молодший сержант	Молодший сержант
I рівень СОЛДАТИ			

	Вістун з 1944 Старший козак	Старший солдат	Солдат Старший солдат
Червоноармієць	Козак	Рядовий	Рекрут

Додаток Б

II Rzecz Pospolita	Armia Krajowa	Polska Rzeczpospolita Ludowa	Wojsko Polskie
VI Marszałek			
Marszałek Polski	Marszałek Polski	Marszałek Polski	
V Generaly			
			generał
Generał broni	Generał broni	Generał broni	Generał broni
Generał dywizji	Generał dywizji	Generał dywizji	Generał dywizji
Generał brygady	Generał brygady	Generał brygady	Generał brygady
Oficerowie starsi			
Pułkownik	Pułkownik	Pułkownik	Pułkownik
Podpułkownik	Podpułkownik	Podpułkownik	Podpułkownik
Major	Major	Major	Major
IV Oficerowie młodszy			
Kapitan	Kapitan	Kapitan	Kapitan
Porucznik	Porucznik	Porucznik	Porucznik
Podporucznik	Podporucznik	Podporucznik	Podporucznik
III Podoficerowie starsi			
		Starszy chorąży sztabowy	Starszy chorąży sztabowy
		Chorąży sztabowy	Starszy chorąży

Chorąży	Chorąży	Chorąży	Chorąży
Podchorąży		Młodszy chorąży	
II Podoficerowie młodszy			
		Starszy sierżant sztabowy	Młodszy chorąży
		Sierżant sztabowy	
Starszy sierżant	Starszy sierżant	Starszy sierżant	Starszy sierżant
Sierżant	Sierżant	Sierżant	Sierżant
Plutonowy	Plutonowy	Plutonowy	Plutonowy
		Starszy kapral	Starszy kapral
Kapral	Kapral	Kapral	Kapral
I Korpus szeregowych			
			Starszy szeregowy specjalista
Starszy szeregowy	Starszy szeregowy	Starszy szeregowy	Starszy szeregowy
Szeregowy	Szeregowy	Szeregowy	Szeregowy

11.12.2023 p.